

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΤΜΗΜΑ «ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ
ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«ΧΡΩΜΑ ΚΑΙ ΕΜΦΥΛΑ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ
ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ: Η
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΡΟΖ ΚΑΙ ΜΠΛΕ»

ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ ΣΟΦΙΑ

1^η ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ:

ΦΩΤΕΙΝΗ ΜΠΟΝΩΤΗ, ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΡΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ Π.Τ.Π.Ε.

2^η ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ:

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΛΕΟΝΤΑΡΗ, ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ Π.Τ.Π.Ε.

ΒΟΛΟΣ, 2012

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους εκείνους που συνέβαλλαν με τον τρόπο τους, στη διεξαγωγή της έρευνας και στη συγγραφή της διπλωματικής μου εργασίας.

Αρχικά, θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου, στην Αναπληρώτρια Καθηγήτρια κ. Φωτεινή Μπονώτη, για τη συνεχή και πολύτιμη καθοδήγηση της, καθώς και την αμέριστη βοήθειά της σε όλα τα στάδια της εργασίας. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω την Καθηγήτρια κ. Αγγελική Λεονταρή, που στήριξε την προσπάθειά μου και συνέβαλλε στην ολοκλήρωση της εργασίας.

Ευχαριστώ οφείλω να εκφράσω στις διευθύντριες του 13^{ου}, 14^{ου} και 22^{ου} Παιδικού Σταθμού του Δήμου Λαρισαίων, αλλά και στις παιδαγωγούς, που επέτρεψαν τη διεξαγωγή της έρευνάς μου στο χώρο τους και με διευκόλυναν με όποιο τρόπο μπορούσαν.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου για την υποστήριξη και την υπομονή της.

Σοφία Κελεσίδου
Βόλος, Σεπτέμβριος 2012

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη	3
Abstract	4
Πρόλογος.....	5
Κεφάλαιο 1^ο: Έμφυλα στερεότυπα στην παιδική ηλικία	7
1.1 Κοινωνικά στερεότυπα.....	7
1.2 Η έννοια του φύλου	8
1.3 Έμφυλα στερεότυπα	10
1.4 Η ανάπτυξη των έμφυλων στερεοτύπων.....	12
1.4.1 Οι αρνητικές επιδράσεις των έμφυλων στερεοτύπων.....	13
1.5 Έμφυλα στερεότυπα και χρώμα.....	16
1.6 Ερευνητικά δεδομένα για τις χρωματικές προτιμήσεις και την εμφάνιση των έμφυλων χρωματικών στερεοτύπων στην παιδική ηλικία	18
1.6.1 Φύλο και χρωματικές προτιμήσεις.....	18
1.6.2 Φύλο και χρωματικά στερεότυπα.....	22
1.7 Η παρούσα έρευνα	25
Κεφάλαιο 2^ο: Μέθοδος	29
2.1 Δείγμα.....	29
2.2 Διαδικασία.....	29

2.2.1	Πρώτο πειραματικό έργο: Ροζ και μπλε ρούχα.....	29
2.2.2	Δεύτερο πειραματικό έργο: Ροζ και μπλε δελφίνια	30
2.2.3	Τρίτο πειραματικό έργο: Ροζ και μπλε παιχνίδια για αγόρια και κορίτσια..	31
Κεφάλαιο 3^ο: Αποτελέσματα.....		32
3.1	Πρώτο πειραματικό έργο: Ροζ και μπλε ρούχα.....	32
3.2	Δεύτερο πειραματικό έργο: Ροζ και μπλε δελφίνια.....	35
3.3	Συνολική επίδοση των παιδιών στο πρώτο και δεύτερο πειραματικό έργο	37
3.4	Τρίτο πειραματικό έργο: Ροζ και μπλε παιχνίδια για αγόρια και κορίτσια.....	38
Κεφάλαιο 4^ο: Συζήτηση.....		44
4.1	Χρωματικά στερεοτυπικές επιλογές στην ενδυμασία	44
4.2	Χρωματικά στερεότυπα και αναγνώριση του φύλου	46
4.3	Στερεοτυπικές επιλογές βάσει του χρώματος ή του είδους του παιχνιδιού ...	49
4.4	Περιορισμοί και προτάσεις για μελλοντική έρευνα	50
4.5	Γενικά συμπεράσματα	52
Βιβλιογραφία.....		54
Παράρτημα.....		65

Περίληψη

Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να διερευνήσει τα έμφυλα χρωματικά στερεότυπα σε παιδιά προσχολικής ηλικίας. Η βασική υπόθεση της συγκεκριμένης μελέτης είναι ότι τα κοινωνικά στερεότυπα που συνδέουν το φύλο και το χρώμα, εμφανίζονται από την ηλικία των 2 ετών και αυξάνονται με την ηλικία των παιδιών. Στην έρευνα συμμετείχαν 72 αγόρια και κορίτσια, ηλικίας 2 έως 4 ετών, από τρεις δημοτικούς παιδικούς σταθμούς της Λάρισας. Για τη διεξαγωγή της έρευνας σχεδιάστηκαν τρία πειραματικά έργα που εξετάζουν τις στερεοτυπικές αντιλήψεις των παιδιών σχετικά με το ροζ και μπλε χρώμα. Από την ανάλυση των δεδομένων, προκύπτει ότι τα παιδιά εμφανίζουν στερεοτυπικές αντιλήψεις που συνδέουν το φύλο με το χρώμα, όταν θέλουν να κάνουν χρωματικές επιλογές ή να ορίσουν το φύλο κάποιου. Ακόμη, φάνηκε ότι οι στερεοτυπικές αντιλήψεις αυξάνονται με την ηλικία των παιδιών. Επιπλέον, υπήρξαν ενδείξεις ότι τα δίχρονα παιδιά είναι ήδη γνώστες των στερεοτυπικών αντιλήψεων που συνδέουν το φύλο με το χρώμα. Τέλος, οι επιλογές των τρίχρονων και τετράχρονων παιδιών φαίνεται να επηρεάζονται περισσότερο από τη στερεοτυπικότητα του είδους ενός παιχνιδιού, παρά του χρώματός του.

Abstract

The current study investigates the stereotypical perceptions that preschool children have adopted, regarding color associations and gender. The main hypothesis of this study is that social stereotypes that link gender and color, are displayed by 2 year old children and show an age - related increase. Participants were 72 boys and girls aged 2 to 4 years, from three municipal preschool centers in Larissa. To conduct the research, three experimental tasks were designed, addressing stereotypical perceptions of children regarding the colors pink and blue. Data analysis revealed that children demonstrate stereotypical thinking that links gender and color when they are making color choices or identifying someone's gender. Stereotypical perceptions in children, showed an age - related increase. Moreover, there were indications that two year olds are already aware of stereotypes linking gender and color. Finally, the choices of 3 and 4 year old children seem to be more affected by the stereotypicality of the type of a toy, rather than the stereotypicality of its color.

Πρόλογος

Παρατηρώντας το περιβάλλον μας, σχηματίζουμε απόψεις σχετικά με τις ομάδες που το απαρτίζουν. Κάποιες από αυτές τις απόψεις βασίζονται στις εμπειρίες μας, ενώ άλλες βασίζονται στις στερεοτυπικές πεποιθήσεις των οποίων έχουμε γίνει αποδέκτες. Τα στερεότυπα αφορούν απλουστευμένες αντιλήψεις και απόψεις για τα χαρακτηριστικά και τη συμπεριφορά μιας ομάδας (McGarty, Yzerbyt, & Spears, 2002). Οργανώνουν τις πληροφορίες που λαμβάνουμε και διαμορφώνουν τις προσδοκίες μας. Αν και ο σχηματισμός των στερεοτύπων δεν είναι εν γένει βλαπτικός, συχνά λειτουργεί έτσι, όταν δημιουργούνται προκαταλήψεις και αρνητικές στάσεις απέναντι σε ένα άτομο ή μια κοινωνική ομάδα. Τα παιδιά από πολύ μικρή ηλικία, κατανοούν το φύλο ως μια κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκουν και αρχίζουν να επιδεικνύουν στερεοτυπικές συμπεριφορές (Fabes, Martin, & Hanish, 2003). Πολλές φορές οι προτιμήσεις τους, όπως τα παιχνίδια με τα οποία παίζουν ή τα χρώματα στα ρούχα και τα αντικείμενα που επιλέγουν, καθορίζονται από το φύλο τους (Cunningham & Macrae, 2011. Servin, Bohlin, & Berlin, 1999).

Η παρούσα έρευνα έχει ως στόχο να εξετάσει τα έμφυλα χρωματικά στερεότυπα των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Πιο συγκεκριμένα, επιχειρούμε να διερευνήσουμε εάν τα παιδιά είναι ήδη γνώστες των στερεοτύπων που συνδέουν το φύλο με το χρώμα. Επιπλέον, η έρευνα αυτή, επιχειρεί να διερευνήσει την επίδραση των έμφυλων χρωματικών στερεοτύπων σε παιδιά ηλικίας 2 ετών, μιας περιοχής ελάχιστα μελετημένης από τις υπάρχουσες έρευνες.

Στα κεφάλαια που ακολουθούν γίνεται βιβλιογραφική ανασκόπηση του θέματος και παρουσίαση της έρευνας. Στο πρώτο κεφάλαιο, εξετάζεται η ύπαρξη και δημιουργία των κοινωνικών στερεοτύπων, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στο σχηματισμό των έμφυλων στερεοτύπων. Πιο αναλυτικά, αρχικά εξετάζεται η δημιουργία των κοινωνικών στερεοτύπων και δίνεται ο ορισμός τους. Στη συνέχεια, γίνεται διάκριση ανάμεσα στις έννοιες του βιολογικού και κοινωνικού φύλου. Έπειτα, αναλύονται τα έμφυλα στερεότυπα και εξετάζεται η εμφάνισή τους στην παιδική ηλικία και ο ρόλος τους στη διαμόρφωση του φύλου. Επιπλέον, καταγράφονται οι αρνητικές επιδράσεις που μπορούν να έχουν τα έμφυλα στερεότυπα στα παιδιά και εξετάζεται η επίδραση των έμφυλων στερεοτύπων στις χρωματικές επιλογές που

αφορούν τα αγόρια και τα κορίτσια. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται έρευνες που σχετίζονται με την αντίληψη του χρώματος και τις χρωματικές προτιμήσεις των παιδιών από τη βρεφική ως τη σχολική ηλικία και ακόμη, έρευνες που περιγράφουν την επίδραση των έμφυλων στερεοτύπων στις χρωματικές προτιμήσεις και αντιλήψεις των παιδιών. Τέλος, παρουσιάζεται το θέμα της παρούσας εργασίας και περιγράφονται οι στόχοι της.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, γίνεται παρουσίαση της μεθόδου που ακολουθήθηκε στην παρούσα έρευνα και αναλύονται το δείγμα και η διαδικασία συλλογής των ερευνητικών δεδομένων μέσα από τρία πειραματικά έργα.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρατίθενται τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την συλλογή των δεδομένων, ξεχωριστά για το κάθε πειραματικό έργο.

Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται η συζήτηση των αποτελεσμάτων και των συμπερασμάτων στα οποία κατέληξε η συγκεκριμένη έρευνα. Επιπλέον, αναλύονται οι περιορισμοί της και δίνονται σχετικές προτάσεις για μελλοντική έρευνα. Η εργασία κλείνει με παράρτημα, στο οποίο παρατίθενται τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν για το κάθε πειραματικό έργο.

Κεφάλαιο 1^ο

Έμφυλα στερεότυπα στην παιδική ηλικία

1.1 Κοινωνικά στερεότυπα

Ένα από τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας είναι ότι οι άνθρωποι επιλέγουν να ανήκουν σε ομάδες και να μοιράζονται αξίες, πεποιθήσεις και χαρακτηριστικά με τα άλλα μέλη της ομάδας. Οι αντιλήψεις που έχουμε για τις ομάδες αυτές ονομάζονται στερεότυπα (McGarty et al., 2002). Τις τελευταίες δεκαετίες έχει δοθεί έμφαση στην έρευνα για τις γνωστικές λειτουργίες που συνδέονται με τη δημιουργία των στερεοτύπων (Brown & Turner, 2002), αλλά και στον τρόπο που τα στερεότυπα διαμορφώνονται μέσω της κοινωνικοποίησης. Στη συνέχεια της ενότητας, θα προσπαθήσουμε να φωτίσουμε κάποιες πτυχές της δημιουργίας των στερεοτύπων.

Τα στερεότυπα δημιουργούνται ώστε να απλοποιήσουμε τις πληροφορίες που λαμβάνουμε από το περιβάλλον μας. Αφορούν τις πεποιθήσεις για τα χαρακτηριστικά μιας κοινωνικής κατηγορίας ατόμων και λειτουργούν ως μια γνωστική βάση για την κατανόηση των συμπεριφορών μιας ομάδας (Bar – Tal, 1996). Η δημιουργία των στερεοτύπων είναι μια σύνθετη διαδικασία, η οποία έχει κοινωνικο – πολιτισμική και γνωστική προέλευση (Haslam, Turner, Oakes, Reynolds, & Doosje, 2002). Σύμφωνα με τους McGarty et al. (2002), τα στερεότυπα διέπονται από τρεις βασικές αρχές: α) βοηθούν το άτομο να αναγνωρίσει τις διαφορές και τις ομοιότητες σε μια ομάδα β) εξοικονομούν ενέργεια από την πλευρά του ατόμου όταν προσπαθεί να αντιληφθεί τα χαρακτηριστικά μιας ομάδας και γ) διαμορφώνονται βάσει των κοινωνικά αποδεκτών πεποιθήσεων της κοινωνικής ομάδας στην οποία ανήκει το άτομο.

Τα κοινωνικά στερεότυπα θεωρούνται αποτέλεσμα της κατηγοριοποίησης. Μέσα από την ομαδοποίηση των πληροφοριών σε κατηγορίες μπορούμε να περιμένουμε ότι τα στοιχεία μιας κατηγορίας θα είναι παρόμοια μεταξύ τους και διαφορετικά σε σχέση με άλλα στοιχεία που βρίσκονται εκτός της κατηγορίας αυτής (Schneider, 2004). Οι κατηγοριοποιήσεις αυτές, μπορούν σε ορισμένες περιπτώσεις

να είναι χρήσιμες, ενώ άλλες φορές μπορούνε να οδηγήσουν σε εσφαλμένες αντιλήψεις. Μία από τις συνέπειες της κατηγοριοποίησης, είναι ότι αντιλαμβανόμαστε τις ομοιότητες σε μια κατηγορία ως πιο μεγάλες από ότι πραγματικά είναι και ταυτόχρονα μεγεθύνουμε τις διαφορές ανάμεσα σε δύο κατηγορίες (Goldstone, Lippa, & Shifrin, 2000. Master, Markman, & Dweck, 2012). Έτσι δημιουργούνται οι βάσεις για την ανάπτυξη στερεοτύπων. Σύμφωνα με τους Haslam et al. (2002), οι διάφορες κοινωνικές ομάδες αναπτύσσουν τα στερεότυπα για να μπορέσουν να επεξηγήσουν τον κοινωνικά δομημένο κόσμο στον οποίο βρίσκονται και ταυτόχρονα, τα χρησιμοποιούν ως εργαλείο με το οποίο δημιουργούν ή διατηρούν την κοινωνική δομή που επιθυμούν.

Για τη μελέτη των στερεοτύπων έχουν γίνει εκτενείς έρευνες στην κοινωνική, αναπτυξιακή και γνωστική ψυχολογία. Οι έρευνες αυτές σύντομα στράφηκαν προς τα παιδιά, αφού έγινε ευρέως αποδεκτό ότι τα στερεότυπα μαθαίνονται από το κοινωνικό περιβάλλον (Bar – Tal, 1996). Τα στερεότυπα, επηρεάζουν όχι μόνο τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο γύρω μας, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον εαυτό μας, καθώς και το επίπεδο της αυτοεκτίμησής μας (Sinclair, Hardin & Lowery, 2006). Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν είναι αναπόφευκτο. Το άτομο μπορεί είτε να δεχτεί παθητικά μια στερεοτυπική αντίληψη, είτε να φιλτράρει και να οργανώσει μια πληροφορία που δέχεται και να παίξει έναν ενεργό ρόλο στην αναπαράσταση του κοινωνικού κόσμου (Yzerbyt & Rocher, 2002). Στην επόμενη ενότητα εξετάζεται η έννοια του φύλου.

1.2 Η έννοια του φύλου

Η έννοια φύλο είναι διττή. Όπως φαίνεται και από τους όρους με τους οποίους αποδίδεται η λέξη φύλο στα αγγλικά, μπορεί να αναφέρεται στην ανατομία και τη σεξουαλική συμπεριφορά (*sex*), ή στις κοινωνικές αντιλήψεις για την αρρενωπότητα και τη θηλυκότητα (*gender*) (Feldman, 2009). Πιο αναλυτικά, η χρήση του όρου *sex* (βιολογικό φύλο) κατά την περιγραφή των διαφορών ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες, πολλές φορές υπονοεί ότι οι διαφορές αυτές έχουν βιολογικές βάσεις και είναι αμετάβλητες. Αντίθετα, ο όρος *gender* (κοινωνικό φύλο) χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις πολιτισμικές και κοινωνικές επιρροές που διαμορφώνουν τη

συμπεριφορά και τα χαρακτηριστικά των ανδρών και των γυναικών (Muehlenhard & Peterson, 2011).

Το φύλο είναι το κυρίαρχο κοινωνικό χαρακτηριστικό του ατόμου και αρχίζει να διαμορφώνεται από τα πρώτα χρόνια της ζωής του (Μπαμπλέκου, 1995). Ο τρόπος που αντιμετωπίζεται το φύλο από την κοινωνία είναι πολύ σημαντικός, καθώς καθορίζει κάποιες βασικές πτυχές της ζωής του ατόμου, όπως τα ταλέντα που θα καλλιεργήσει, τον τρόπο που αντιλαμβάνεται τον εαυτό του και τους άλλους, αλλά και τα εμπόδια και τις ευκαιρίες που θα συναντήσει στο δρόμο του (Bussey & Bandura, 1999). Από πολύ μικρά τα παιδιά, μαθαίνουν να κάνουν κατηγοριοποιήσεις βασισμένα στο φύλο και να θέτουν τις βάσεις για την εμφάνιση των έμφυλων στερεοτύπων (Kite, Deaux, & Haines, 2008).

Έχουν γίνει εκτενείς κοινωνικές έρευνες σχετικά με το παιδί και το φύλο και έχουν αναπτυχθεί αρκετές θεωρητικές προσεγγίσεις που έχουν ως στόχο να συμβάλλουν στην κατανόηση της διαμόρφωσης του φύλου (Morrow, 2006). Σύμφωνα με την *ψυχαναλυτική προσέγγιση*, η θηλυκότητα και ο ανδρισμός καθορίζονται από τις ανατομικές διαφορές των δύο φύλων. Όταν τα παιδιά ανακαλύπτουν αυτές τις διαφορές γύρω στα 3 με 4 χρόνια, ενεργοποιούνται διαδικασίες ταύτισης με τα γονικά πρότυπα. Η θεωρία της *κοινωνικής μάθησης*, υποστηρίζει ότι οι διαφορές που παρατηρούνται στην προσωπικότητα και τη συμπεριφορά των δύο φύλων δεν έχουν βιολογικές βάσεις, αλλά προέρχονται από τη διαφορετική αγωγή που δέχονται (Ιγγλέση, 1990). Η *γνωστική - αναπτυξιακή θεωρία* υποστηρίζει ότι η συγκρότηση της έμφυλης ταυτότητας του παιδιού δεν προκαλείται από εξωτερικούς ενισχυτικούς παράγοντες όπως υποστηρίζεται από τη θεωρία της *κοινωνικής μάθησης*, αλλά από το γνωστικό σύστημα του ίδιου του παιδιού. Το παιδί από τα 4 με 5 περίπου χρόνια, αποκτά την έννοια της σταθερότητας του φύλου, τη συνειδητοποίηση δηλαδή ότι το φύλο του ανθρώπου είναι βιολογικά καθορισμένο και μόνιμο και δεν αλλάζει ακόμη και αν μεταβληθούν κάποια εξωτερικά δεδομένα (π.χ. ενδυμασία). Χρησιμοποιώντας τις αυξανόμενες γνωστικές του ικανότητες, το παιδί προσχολικής ηλικίας, διαμορφώνει «κανόνες» σχετικά με το τι είναι κατάλληλο για το κάθε φύλο (Δημητρίου – Χατζηνεοφύτου, 2001. Feldman, 2009. Ιγγλέση, 1990).

Το φύλο δεν είναι άκαμπτο και σταθερό αλλά είναι κάτι ρευστό, περίπλοκο και αβέβαιο (Connell, 2006). Συχνά αναφέρεται ότι το φύλο είναι κάτι που μαθαίνεται και κατακτάται από τα παιδιά μέσα από την αλληλεπίδραση με τους γονείς (Hicks, 2008. Killen, Park, Lee-Kim, & Shun, 2005). Στην πραγματικότητα, η κοινωνική

κατασκευή του φύλου του παιδιού ξεκινάει από την εμβρυική ηλικία. Από τη στιγμή που οι γονείς μαθαίνουν το φύλο του παιδιού, ξεκινούν να κατασκευάζουν ενεργά την έμφυλη ταυτότητά του μέσα από την επιλογή του κατάλληλου ονόματος, την αγορά κατάλληλων ρούχων (όπως ροζ για τα κορίτσια) και την απόδοση συγκεκριμένων χαρακτηριστικών στο έμβρυο (Grieshaber, 1998). Καθώς το βρέφος μεγαλώνει, ενθαρρύνεται να υιοθετήσει τις συμπεριφορές που ταιριάζουν στο φύλο του και τελικά να αποκτήσει μια έμφυλη ταυτότητα που είναι σύμφωνη με τις προσδοκίες των γονέων του (Stern & Hildebrandt – Karraker, 1989). Οι πιέσεις που δέχονται τα παιδιά για την αναμόρφωσή τους σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά που θα πρέπει να έχουν βάσει του φύλου τους, δημιουργεί πολλά εμπόδια στη μελλοντική εξέλιξή τους (Liben & Bigler, 1987). Επιπλέον, το φύλο λειτουργεί ως πρότυπο για τις κατάλληλες συμπεριφορές που πρέπει να επιδεικνύουν, κάτι που εξηγεί γιατί τα παιδιά επιλέγουν να μιμηθούν άτομα το ίδιου φύλου (Grace, David, & Ryan, 2008).

Εκτός από την οικογένεια, βασικό ρόλο στη διαμόρφωση της έμφυλης ταυτότητας του παιδιού παίζει και το σχολείο. Σύμφωνα με την Arnot (2002), η εκπαίδευση διαμορφώνει την ταυτότητα του φύλου των ατόμων και κατασκευάζει τους ρόλους τους, υπό την επίδραση του συστήματος ταξινόμησης του σχολείου, το οποίο αναπαράγει την υπάρχουσα κοινωνική οργάνωση μέσα από την κατηγοριοποίηση των μαθητών σε αγόρια και κορίτσια. Το σύστημα αυτό, ορίζει τις κατάλληλες δραστηριότητες για το κάθε φύλο, τα ενδιαφέροντα και τις προσδοκίες για τη μελλοντική τους απασχόληση, καθώς και τις σχέσεις ή την ιεραρχία ανάμεσα στα φύλα.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, θα μπορούσε κανείς να πει ότι το φύλο είναι ένα πολυδιάστατο και πολύπλοκο φαινόμενο. Στη συνέχεια, θα εξετάσουμε την ύπαρξη των έμφυλων στερεοτύπων στην κοινωνία.

1.3 Έμφυλα στερεότυπα

Ως έμφυλα στερεότυπα χαρακτηρίζονται οι απόψεις που έχουμε για άλλα άτομα, οι οποίες βασίζονται στο φύλο και στις πεποιθήσεις μας για το τι είναι αρσενικό και θηλυκό (Martin, 1999). Τα έμφυλα στερεότυπα επηρεάζουν σημαντικά διάφορες πτυχές της ζωής μας και παραμένουν ένα σύγχρονο κοινωνικό πρόβλημα,

παρά τις μεγάλες κοινωνικές αλλαγές που έχουν συμβεί τις τελευταίες δεκαετίες (Powell, Butterfield, & Parent, 2002). Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα συμπεράσματα των Lueptow, Garovich – Szabo και Lueptow (2001) μέσα από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, που δείχνουν ότι τα έμφυλα στερεότυπα έχουν παραμείνει σταθερά από το 1950 μέχρι το τέλος του 1990. Μάλιστα, όπως σημειώνουν οι ίδιοι, φαίνεται να υπάρχει μια μικρή αύξηση στα στερεότυπα που αφορούν τις αντιλήψεις για τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των γυναικών. Έτσι, εύλογα μπορεί κανείς να αναρωτηθεί γιατί παρά τις κοινωνικές αλλαγές που έχουν συμβεί, την προώθηση της ισότητας και των γνώσεων που έχουμε αποκτήσει για την ανάπτυξη του φύλου, οι στερεοτυπικές αντιλήψεις συνεχίζουν να υπάρχουν σε μεγάλο βαθμό; Πολλοί ερευνητές έχουν προσπαθήσει να απαντήσουν σε αυτό το ερώτημα, μελετώντας τους κοινωνικούς και γνωστικούς παράγοντες που διαιωνίζουν την ύπαρξη των έμφυλων στερεοτύπων (Cunningham & Macrae, 2011).

Στην κοινωνία, συναντάται ευρέως η άποψη ότι οι γυναίκες και οι άνδρες διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό. Τέτοιες πεποιθήσεις εμφανίζονται σε εύκολα προσβάσιμες πηγές, όπως τα βιβλία και η τηλεόραση που προβάλλουν διαστρεβλωμένες εικόνες και πρότυπα των δυο φύλων, επηρεάζοντας τα μικρά παιδιά και διαμορφώνοντας τους μελλοντικούς κοινωνικούς ρόλους (Anderson & Hamilton, 2005. Coltrane & Adams, 1996. Gooden & Gooden, 2001. Kim & Lowry, 2005. Nathanson, Wilson, McGee, & Sebastian, 2002). Στην επιστημονική βιβλιογραφία όμως, φαίνεται ότι οι διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα δεν είναι τόσο μεγάλες και όταν υπάρχουν, συνήθως υπάγονται στο πεδίο των έμφυλων στερεοτύπων, με τις γυναίκες να συμπεριφέρονται με παραδοσιακά «θηλυκούς» τρόπους και τους άνδρες με παραδοσιακά «αρσενικούς» τρόπους (Vogel, Wester, Heesacker, & Madon, 2003). Στην πραγματικότητα, οι επιστήμονες έχουν διαπιστώσει ελάχιστες διαφορές ανάμεσα στον αρσενικό και θηλυκό εγκέφαλο, κάτι που δεν εξηγεί τις τεράστιες διαφορές που εμφανίζουν τα δύο φύλα στην κοινωνία (Eliot, 2010).

Η διαμόρφωση διαφορετικών προτύπων σχετικά με τις συμπεριφορές, τις ικανότητες, την κοινωνική θέση και άλλες ιδιότητες που θεωρούνται ότι αρμόζουν αποκλειστικά στους άνδρες ή τις γυναίκες, αποτελεί χαρακτηριστικό όλων των πολιτισμών (Δημητρίου – Χατζηνεοφύτου, 2001). Ο Costa (1994), αναφέρει ότι στην κοινωνία, οι βασικές μορφολογικές διακρίσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών μεγεθύνονται, δημιουργώντας στερεότυπα και κοινωνικές προσδοκίες. Τα δύο φύλα καλούνται να αναλάβουν διαφορετικούς κοινωνικούς ρόλους που αφορούν την

εργασία, το παιχνίδι, το σπίτι, την παραγωγή και άλλες δραστηριότητες, ακόμα και τη συμπεριφορά, το ντύσιμο και τον τρόπο ομιλίας. Σύμφωνα με τους Eagly, Wood και Diekman (2000), τα στερεότυπα προέρχονται κυρίως από την παρατήρηση των αντίθετων κοινωνικών ρόλων των ανδρών και γυναικών, παρά από έμφυτες ψυχολογικές διαφορές. Για παράδειγμα, οι γυναίκες χαρακτηρίζονται συχνότερα ως «συναισθηματικές» και «αδύναμες» λόγω των κοινωνικών ρόλων που επιτελούν (μητέρα, νοικοκυρά, νοσοκόμα κ.ά.). Αντίθετα, οι άνδρες χαρακτηρίζονται συχνότερα ως «λογικοί» και «δυνατοί» (γιατρός, αστυνομικός κ.ά.). Επιπλέον, στις γυναίκες αποδίδεται συχνότερα ο «οικιακός» ρόλος, ενώ στους άνδρες ο ρόλος του «προμηθευτή».

Στη συνέχεια, θα εξετάσουμε αναλυτικά τον τρόπο με τον οποίο αναπτύσσονται τα έμφυλα στερεότυπα στην παιδική ηλικία.

1.4 Η ανάπτυξη των έμφυλων στερεοτύπων

Τα έμφυλα στερεότυπα κάνουν την εμφάνισή τους στα παιδιά πριν από τα δυο χρόνια και αυξάνονται ραγδαία ανάμεσα στα 3 και 5 χρόνια (Campbell, Shirley, & Candy, 2004. Levy, 1999. Miller, Lurye, Zosuls, & Ruble, 2009. Ruble, Taylor, Cyphers, Greulich, Lurye, & Shrout, 2007). Αρχικά, τα παιδιά αντιλαμβάνονται τα στερεότυπα με «αυστηρό» τρόπο, πιστεύοντας ότι υπάρχουν χαρακτηριστικά που είναι αποκλειστικά γυναικεία ή ανδρικά (Bennett & Sani, 2006). Μετά τα επτά χρόνια αρχίζουν να κατανοούν ότι τα χαρακτηριστικά αυτά, μπορεί να ισχύουν και για τα δυο φύλα (Bennett & Sani, 2006. Signorella, Bigler, & Liben, 1993). Παρότι όμως οι στερεοτυπικές αντιλήψεις των παιδιών φαίνεται να μειώνονται κατά την εφηβεία, αυτό δε σημαίνει ότι σταματούν να υφίστανται (Elmore & Oyserman, 2012).

Ένα δείγμα πρώιμων στερεοτυπικών επιλογών στην παιδική ηλικία, είναι τα διαφορετικά παιχνίδια που χρησιμοποιούν τα αγόρια και τα κορίτσια. Υπάρχουν έρευνες που δείχνουν ότι τα παιδιά επιδεικνύουν πολύ σημαντική προτίμηση ως προς τα έμφυλα στερεοτυπικά παιχνίδια από μικρή ηλικία (Cramer & Skidd, 1992. Servin, Bohlin, & Berlin, 1999). Η διαφορά αυτή μπορεί να φανεί ακόμη και σε παιδιά ηλικίας 18 μηνών (Serbin, Pulin – Dubois, Colburne, Sen, & Eichstedt, 2001). Οι στερεοτυπικές επιλογές των παιδιών φαίνεται να αυξάνονται μετά την προσχολική

ηλικία (Martin, Wood, & Little, 1990). Αν παρατηρήσει κανείς τα παιχνίδια προσποίησης των παιδιών, θα δει ότι τα αγόρια προτιμούν να υποδύονται τους ήρωες ή να παίρνουν μέρος σε μια περιπέτεια, ενώ τα κορίτσια προτιμούν να ντύνονται με θηλυκά ρούχα και να υποδύονται τα μέλη μιας οικογένειας (Golombok, Rust, Zervoulis, Croudace, Golding, & Hines, 2008).

Τα παιδιά ενσωματώνουν γρήγορα τους ρόλους που τους αναθέτει το περιβάλλον τους. Από πολύ νωρίς, κατανοούν τις διαφορετικές συμπεριφορές και ρόλους των δύο φύλων και σε αρκετές περιπτώσεις κρίνουν αρνητικά όταν κάποιος άλλος παιδί «παραβιάζει» αυτούς τους κανόνες (Owen – Blakemore, 2003). Οι έρευνες δείχνουν ότι τα παιδιά κρίνουν διαφορετικά τους συνομήλικους τους ανάλογα με το φύλο τους, ακόμα και αν έκαναν την ίδια πράξη (Condry & Ross, 1985. Karniol & Aida, 1997. Smetana, 1986). Τα παιδιά μπορεί να παρουσιάζουν στερεοτυπικές απόψεις και σε άλλους τομείς, όπως για παράδειγμα ποια θα πρέπει να είναι η εξωτερική εμφάνιση που θα έχουν τα αγόρια και τα κορίτσια (Miller et al., 2009. Owen – Blakemore, 2003) και με ποια παιχνίδια θα πρέπει να παίζουν (Carter, & Levy, 1988).

Τα παραπάνω ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι τα παιδιά κατανοούν τους ρόλους των δύο φύλων από πολύ νωρίς και προσπαθούν να μιμηθούν τα συγκεκριμένα πρότυπα, ενσωματώνοντας τις στερεοτυπικές αντιλήψεις του περιβάλλοντός τους. Η ενσωμάτωση αυτών των στερεοτυπικών αντιλήψεων μπορεί να επιδράσει αρνητικά στην κοινωνική και γνωστική ανάπτυξη των παιδιών (Karniol & Aida, 1997). Στην ενότητα που ακολουθεί, θα εξετάσουμε αναλυτικά τις αρνητικές συνέπειες των έμφυλων στερεοτύπων κατά την παιδική ηλικία.

1.4.1 Οι αρνητικές επιδράσεις των έμφυλων στερεοτύπων

Πολύ συχνά συμβαίνει να κρίνουμε ένα άτομο, έχοντας σαν μοναδικό στοιχείο το φύλο του. Ακόμα και αν δεν γνωρίζουμε τίποτα για εκείνο, ήδη έχουμε σχηματίσει μια εικόνα βασιζόμενοι στον αφομοιωτικό τρόπο με τον οποίο λειτουργούν τα έμφυλα στερεότυπα (Biernat & Kobrynowicz, 1999). Τα παιδιά που δεν εμφανίζουν τα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά του φύλου τους, συχνά βιώνουν συναισθηματικές διαταραχές και μειωμένη αυτοεκτίμηση (Carver, Yunger, & Perry,

2003). Για τους λόγους αυτούς, τα παιδιά αναγκάζονται να συμμορφωθούν σύμφωνα με τα στερεοτυπικά πρότυπα.

Ο σχηματισμός των έμφυλων στερεοτύπων έχει δυσμενείς επιπτώσεις και για τα δύο φύλα, ωστόσο αυτές είναι εντονότερες στις γυναίκες (Flerx, Fidler, & Rogers, 1977. Glick & Fiske, 1999). Οι στερεότυπες αντιλήψεις για τις ικανότητες και τις κλίσεις των δύο φύλων είναι ιδιαίτερα επιβλαβείς για τα κορίτσια, αφού τα ωθούν να αναλάβουν συγκεκριμένους μελλοντικούς ρόλους, κάτι που συντελεί στη διαίωνιση της υποδεέστερης και περιθωριακής κοινωνικής θέσης των γυναικών (Λεονταρή, 1997). Επιπλέον, έρευνες δείχνουν ότι η αυτοεκτίμηση των γυναικών είναι πολύ χαμηλότερη από εκείνη των ανδρών, κάτι που φαίνεται να πηγάζει από πολιτισμικούς και κοινωνικούς παράγοντες (Major, Barr, Zubek, & Babey, 1999). Όσον αφορά την επαγγελματική σταδιοδρομία των γυναικών, υποστηρίζεται ότι διαφέρει αρκετά από εκείνη των ανδρών. Οι γυναίκες εξακολουθούν να υπο-εκπροσωπούνται σε πολλά υψηλού κύρους επαγγελματικά πεδία, ιδιαίτερα εκείνα που συνδέονται με τις φυσικές επιστήμες, τη μηχανική, και τα εφαρμοσμένα μαθηματικά (Eccles, Barber, & Jozefowicz, 1999). Επιπλέον, οι γυναίκες βιώνουν έντονη πίεση, καθώς προσπαθούν να ανταπεξέλθουν φυσικά και συναισθηματικά τόσο στην οικιακή όσο και στην έμμισθη εργασία. Αντίθετα ο άνδρας θεωρείται στήριγμα της οικογένειας και η κυριαρχία του είναι ξεκάθαρη (Arnot, 2002). Δεν είναι λοιπόν παράξενο το γεγονός ότι οι γυναίκες πλήττονται περισσότερο από τις αρνητικές συνέπειες των στερεοτύπων σε σχέση με τους άνδρες.

Τα έμφυλα στερεότυπα λειτουργούν κατά τον ίδιο τρόπο και στην παιδική ηλικία. Τόσο η συμπεριφορά των γονέων, όσο και των συνομηλίκων τους, επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά επιδεικνύουν συμπεριφορές που συνδέονται με το φύλο τους (McCreary, 1994). Η διαφορετικότητα των κοριτσιών και των αγοριών στις δραστηριότητες και τις επιλογές τους θεωρείται έμφυτη και «φυσιολογική» διαφορά. Όταν όμως κάποιο παιδί δεν συμπεριφέρεται με τον «φυσιολογικό» τρόπο που ταιριάζει με το φύλο του, τότε ασκούνται πάνω του έντονες κοινωνικές πιέσεις (Thorne, 1993). Η υιοθέτηση των κοινωνικών προτύπων ενθαρρύνεται και επιβραβεύεται ενώ η απόκλιση από αυτά, οδηγεί στο στιγματισμό και την περιθωριοποίηση του ατόμου (Δημητρίου – Χατζηνεοφύτου, 2001). Έτσι, το παιδί σύντομα αναγκάζεται να συμμορφωθεί σύμφωνα με τις κοινωνικές επιταγές.

Η διαφορετική αντιμετώπιση της κοινωνίας απέναντι στα δύο φύλα και η ανάληψη κοινωνικά αποδεκτών ρόλων από τα παιδιά, δε συντελείται μόνο μέσα στο

οικογενειακό πλαίσιο, αλλά συνεχίζεται στον παιδικό σταθμό, όπου τα παιδιά διαμορφώνουν τους «κατάλληλους» για το φύλο τους ρόλους, μέσα από την παρότρυνση των παιδαγωγών (Chick, Heilman - Houser, & Hunter, 2002). Ένα αποτέλεσμα των κοινωνικών πιέσεων που εμφανίζεται συχνά στις προσχολικές τάξεις, είναι ότι τα παιδιά προτιμούν να παίζουν με συνομήλικους του ίδιου φύλου (Blaise, 2005). Η κατασκευή των έμφυλων ρόλων συνεχίζεται στο σχολείο, όπου οι πρακτικές των δασκάλων, το πρόγραμμα και το περιεχόμενο των μαθημάτων αναπαράγουν τη διχοτομική ανισότητα των φύλων (Ιγγλέση, 1990).

Τα έμφυλα στερεότυπα μπορούν να έχουν αρνητική επίδραση στην προσωπικότητα και τη γενικότερη ανάπτυξη του παιδιού. Πολλές φορές, το φύλο χρησιμοποιείται ως δείκτης των ακαδημαϊκών ικανοτήτων του παιδιού. Σε κάποιες από τις φτωχότερες χώρες που βρίσκονται σε διαδικασία ανάπτυξης, όπως η Κένυα, το φύλο παίζει σημαντικό ρόλο για την εκπαίδευσή τους. Επικρατεί ακόμη η άποψη ότι είναι πιο λογικό για ένα αγόρι να πηγαίνει στο σχολείο και όχι ένα κορίτσι. Όταν τελικά κάποια κορίτσια καταφέρουν να πάνε σχολείο αντιμετωπίζουν πολλά προβλήματα και περιορισμούς που προέρχονται από το φύλο τους (Warrington & Kiragu, 2012).

Έχει υποστηριχθεί ότι ένας από τους στόχους για τη μείωση των στερεοτυπικών αντιλήψεων, είναι να καταβάλλουμε την απαραίτητη προσπάθεια για να ξεπεράσουμε τη δυσιστική αντίληψη που υπάρχει για το φύλο σήμερα και να βοηθήσουμε τα παιδιά να ανακαλύψουν τις διαφορετικές πλευρές που υπάρχουν μέσα τους (Lowe, 1998). Η αντιμετώπιση των στερεοτύπων δεν είναι μια εύκολη διαδικασία. Σύμφωνα με τη Ridgeway (2011), οι άνθρωποι χρησιμοποιούν το φύλο ως ένα πρωταρχικό σημείο αναφοράς, πάνω στο οποίο βασίζουν τις σκέψεις και τη συμπεριφορά τους και πάντα θα υπάρχει ο κίνδυνος να υποπέσουν σε στερεοτυπικές αναφορές. Για το λόγο αυτό, η προσπάθεια αντιμετώπισης των στερεοτύπων θα πρέπει να είναι μια συνεχής και επίμονη διαδικασία. Επιπλέον, η έκθεση των παιδιών σε μη στερεοτυπικά μοντέλα και η εφαρμογή εκπαιδευτικών προγραμμάτων μπορεί να βοηθήσουν στην αλλαγή των στερεοτυπικών πεποιθήσεων (Bigler, 1999. Bigler & Liben, 1990. Hilliard και Liben 2010. Lamb, Bigler, Liben, & Green, 2009. Rainey & Rust, 1999).

Παρακάτω, εξετάζεται η εμφάνιση των έμφυλων - χρωματικών στερεοτύπων στην κοινωνία και παρουσιάζονται έρευνες που αφορούν τις συσχετίσεις μεταξύ χρώματος και φύλου σε διάφορες πτυχές της ζωής του παιδιού.

1.5 Έμφυλα στερεότυπα και χρώμα

Τα έμφυλα στερεότυπα αντανακλώνται σε διάφορες πτυχές της ζωής μας. Μια από αυτές είναι και τα χρώματα που επιλέγονται, όταν ένα αντικείμενο απευθύνεται σε ένα αγόρι ή κορίτσι για να συμβολίσει το φύλο του. Σύμφωνα με τους Frassanito και Pettorini (2008), το να αποδίδεις ένα χρώμα στο φύλο, είναι ένα χαρακτηριστικό του 20^{ου} αιώνα, που εμφανίστηκε κυρίως στις ευρωπαϊκές χώρες και την Αμερική. Όπως σημειώνουν, αρχικά το ροζ και το μπλε χρησιμοποιούνταν αντίθετα στα δύο φύλα (ροζ για τα αγόρια και μπλε για τα κορίτσια), κάτι που έχει καταγραφεί σε περιοδικά και βιβλία της εποχής. Αυτό συνέβαινε γιατί το ροζ θεωρούνταν ως μια απαλότερη εκδοχή του κόκκινου που συμβολίζει την τόλμη και τη δύναμη. Αντίθετα, το μπλε θεωρούνταν ένα κοριτσίστικο χρώμα. Αυτό πιθανόν να συνέβαινε γιατί συμβόλιζε την Παναγία όπως συνήθως απεικονιζόταν στις εικόνες της εποχής. Σήμερα όμως, τα χρώματα που αποδίδονται στα αγόρια και τα κορίτσια έχουν αντιστραφεί και βλέπουμε πως πλέον κυριαρχεί η απόδοση του ροζ για τα κορίτσια και του μπλε για τα αγόρια (Bridges, 1993. Cunningham & Macrae, 2011. Pomerleau, Bolduk, Malkuit, & Cossette, 1990).

Η έκθεση των παιδιών σε ερεθίσματα που συνδέουν το φύλο με το χρώμα συντελείται καθημερινά. Για παράδειγμα, τα παιδιά αφιερώνουν ένα αρκετά μεγάλο κομμάτι της ημέρας τους παίζοντας. Έτσι, τα παιχνίδια μπορούν να γίνουν εύκολα ένα μέσο για την κοινωνικοποίησή τους. Σε έρευνα του Pennell (1994), σχετικά με τα παιχνίδια που απευθύνονται σε αγόρια και κορίτσια, βρέθηκε ότι μια από τις πιο χαρακτηριστικές διαφορές τους ήταν τα χρώματά τους. Για τα κοριτσίστικα παιχνίδια επιλέγονταν συνήθως παστέλ χρώματα, κυρίως το ροζ και το ανοιχτό μωβ, που συμβολίζουν την παθητικότητα, την απαλότητα και τη θηλυκότητα. Για τα αγόρια επιλέγονταν συνήθως έντονα πρωταρχικά χρώματα ή το μαύρο που συμβολίζουν το θάρρος, τη σκληρότητα και τον ανδρισμό.

Στην ιστοσελίδα του ηλεκτρονικού καταστήματος της Disney, τα παιχνίδια για τα αγόρια αποτελούνται κυρίως από φιγούρες δράσης, όπλα και οχήματα και τα χρώματά τους είναι αρκετά έντονα με κυρίαρχα το κόκκινο, το μαύρο, το καφέ ή το γκρι. Τα παιχνίδια που απευθύνονται στα κορίτσια, είναι κυρίως κούκλες,

καλλυντικά, κοσμήματα και αντικείμενα οικιακής χρήσης, ενώ τα χρώματα τους είναι κυρίως παστέλ, με κυρίαρχα το ροζ και το μωβ (Auster & Mansbach, 2012).

Οι στερεοτυπικές επιδράσεις που αφορούν το είδος των παιχνιδιών αλλά και των χρωμάτων που θα πρέπει να έχουν, είναι εμφανή και στα κέντρα εκπαίδευσης όπως οι παιδικοί σταθμοί. Σε έρευνά των Chick et al. (2002), που έγινε σε βρεφικό τμήμα παιδικού σταθμού που τύγγανε όλα τα παιδιά να είναι κορίτσια, παρατηρήθηκε ότι τα παιχνίδια που ήταν διαθέσιμα ήταν στερεοτυπικά. Υπήρχαν κούκλες, κούνιες, σετ κουζίνας και κομμωτηρίου, ρούχα, καλάθι αγορών, κούκλες – μωρά, ενώ έλειπαν τελείως παιχνίδια όπως τουβλάκια, παιχνίδια κατασκευών, εργαλεία και αυτοκίνητα. Επιπλέον, τα παιχνίδια που ήταν διαθέσιμα ήταν κυρίως χρωματισμένα ροζ.

Η παρατήρηση αντικειμένων που χρησιμοποιούνται σε διάφορες εκφάνσεις της κοινωνικής μας ζωής, μπορεί να μας δώσει ενδείξεις για τις υπάρχουσες κοινωνικές αντιλήψεις. Σε έρευνά της η Bridges (1993), μελέτησε συγχαρητήριες κάρτες που δίνονται για τη γέννηση ενός παιδιού και παρατήρησε ότι το ροζ ήταν έντονα συνδεδεμένο με τις κάρτες που απευθύνονταν στη γέννηση ενός κοριτσιού, ενώ το μπλε ήταν έντονα συνδεδεμένο με τις κάρτες που απευθύνονταν στη γέννηση ενός αγοριού. Σε παρόμοια έρευνα, οι Brabant και Mooney (1986) μελέτησαν 477 κάρτες γενεθλίων που συνέλλεξαν τυχαία από διαφορετικά πολυκαταστήματα. Στη συνέχεια, συνέκριναν τις κάρτες που απευθύνονταν σε συγκεκριμένο φύλο και εκείνες που ήταν ουδέτερες. Μια από τις πιο σημαντικές διαφορές που αναδείχθηκαν από τη σύγκριση των καρτών, ήταν τα χρώματα που χρησιμοποιούνταν. Το ροζ χρώμα ήταν ξεκάθαρα συνδεδεμένο με τις κάρτες που απευθύνονταν σε γυναίκες, ενώ το μπλε χρώμα όπως και το άσπρο, βρέθηκε να υπάρχει στον ίδιο βαθμό τόσο στις κάρτες που απευθύνονταν σε άνδρες όσο και στις ουδέτερες. Έτσι, βλέπουμε τη στερεοτυπικότητα του ροζ χρώματος να υπερτερεί.

Στη βιβλιογραφία υπάρχουν έρευνες που αφορούν τις στερεοτυπικές επιδράσεις στην ενδυμασία των παιδιών. Στην έρευνα τους, οι Shakin, Shakin και Sternglanz (1985), παρατήρησαν τα ρούχα 48 βρεφών που βρέθηκαν τυχαία με τους συνοδούς τους σε πολυκατάστημα. Τα κορίτσια φορούσαν κυρίως ροζ χρώμα με το κίτρινο να έπεται. Επιπλέον τα ρούχα τους είχαν «κοριτσίστικα» χαρακτηριστικά, όπως φουσκωτά μανίκια και κρόσσια. Τα αγόρια φορούσαν κυρίως μπλε ρούχα, με το κόκκινο να έπεται. Οι ερευνητές χρησιμοποίησαν παρατηρητές από τους οποίους ζήτησαν να μαντέψουν το φύλο των βρεφών. Οι παρατηρητές μπόρεσαν να μαντέψουν σωστά το φύλο μόνο στις περιπτώσεις όπου στοιχεία όπως το χρώμα ή

κάποιο άλλο χαρακτηριστικό του ρούχου πρόδιδε ότι το βρέφος ανήκε στο ένα ή στο άλλο φύλο. Σε μια πιο πρόσφατη έρευνα που αφορά στην ενδυμασία των παιδιών (Nelson, 2000), μελετήθηκαν 469 αποκριάτικα κοστούμια. Παρατηρήθηκε ότι τα περισσότερα κοστούμια που επιλέχθηκαν για τα κορίτσια απεικόνιζαν πριγκίπισσες, βασίλισσες της ομορφιάς, νύφες ή άλλα παραδοσιακά θηλυκά πρότυπα και ήταν στολισμένα κυρίως με ροζ χρώμα.

1.6 Ερευνητικά δεδομένα για τις χρωματικές προτιμήσεις και την εμφάνιση των έμφυλων - χρωματικών στερεοτύπων στην παιδική ηλικία

Στη συνέχεια, παρουσιάζονται ερευνητικά δεδομένα που αφορούν α) τις χρωματικές προτιμήσεις των παιδιών από τη βρεφική ως και τη σχολική ηλικία και β) την ύπαρξη στερεοτυπικών αντιλήψεων που σχετίζονται με χρώμα και το φύλο στην παιδική ηλικία.

1.6.1 Φύλο και χρωματικές προτιμήσεις

Οι χρωματικές προτιμήσεις των παιδιών φαίνεται να ξεκινούν από τη βρεφική ηλικία. Ωστόσο οι έμφυλες διαφορές στην προτίμηση των χρωμάτων δεν ξεκινούν πριν από την ηλικία των 2 ετών. Οι Franklin, Pitchford, Hart, Davies, Clausse και Jennings (2008) μελέτησαν τις προτιμήσεις βρεφών 4 – 9 μηνών σε πρωταρχικά (κόκκινο, πράσινο, κίτρινο και μπλε) και συμπληρωματικά (ροζ, μωβ, πορτοκαλί, και καφέ) χρώματα. Η κατηγοριοποίηση των χρωμάτων σε πρωταρχικά και συμπληρωματικά, βασίστηκε στη θεωρία της χρωματικής όρασης του Ewald Hering. Τα παιδιά εκτέθηκαν σε μια οθόνη που παρουσίαζε 8 διαφορετικά χρωματικά ερεθίσματα (κόκκινο, κίτρινο, πράσινο, μπλε, ροζ, πορτοκαλί, μωβ, καφέ) σε ουδέτερο φόντο (γκρι). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα βρέφη κοίταζαν για περισσότερη ώρα τα πρωταρχικά χρώματα, παρά τα συμπληρωματικά τους. Επιπλέον, το χρώμα στο οποίο εστίαζαν περισσότερο ήταν το κόκκινο και λιγότερο το ροζ και το καφέ. Σε παρόμοια έρευνα οι Franklin, Bevis, Ling και Hurlbert (2010),

μελέτησαν τις χρωματικές προτιμήσεις βρεφών 4 – 5 μηνών, σε οχτώ ζεύγη χρωματικών ερεθισμάτων που διέφεραν στον τόνο (hue). Κατά την έκθεση των παιδιών στα χρωματικά ερεθίσματα, μετρήθηκαν οι κινήσεις των ματιών τους. Βρέθηκε ότι τα παιδιά κοίταζαν για περισσότερη ώρα τους κοκκινωπούς τόνους, ενώ για λιγότερη ώρα τους πρασινωπούς τόνους ανεξάρτητα από το φύλο τους.

Στην έρευνά τους, οι Jadva, Hines και Golombok (2010), μελέτησαν τις προτιμήσεις βρεφών ηλικίας 12, 18 και 24 μηνών για διαφορετικά παιχνίδια, χρώματα και σχήματα. Τα βρέφη εκτέθηκαν σε εικόνες που πρόβαλλαν ζεύγη παιχνιδιών. Τα παιχνίδια που χρησιμοποιήθηκαν ήταν τέσσερα αμάξια (ένα ροζ, ένα μπλε, ένα κόκκινο, ένα άχρωμο) και τέσσερις κούκλες (μια ροζ, μια μπλε, μια κόκκινη, μια άχρωμη) σε διαφορετικούς συνδυασμούς. Οι ερευνητές μέτρησαν τη διάρκεια του βλέμματος των βρεφών σε καθεμιά από τις εικόνες αυτές. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως τα κορίτσια κοίταζαν για περισσότερη ώρα τις κούκλες και τα αγόρια κοίταζαν για περισσότερη ώρα τα αμάξια, ανεξάρτητα από το χρώμα τους. Τα αποτελέσματα δεν διαφοροποιούνταν από την ηλικία των παιδιών. Το χρώμα που φάνηκε να τραβάει περισσότερο το βλέμμα των παιδιών ήταν το κόκκινο, ανεξάρτητα από το φύλο τους. Επιπλέον, τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια φάνηκε να προτιμούν τα στρογγυλά αντικείμενα σε σχέση με ταγωνιώδη.

Η διαφοροποίηση των χρωματικών προτιμήσεων των παιδιών γίνεται ακόμη εμφανέστερη κατά τη νηπιακή ηλικία. Η Turjeon (2008) στην έρευνά της, ζήτησε από παιδιά νηπιαγωγείου έως τρίτης δημοτικού, να κάνουν ένα ελεύθερο σχέδιο χρησιμοποιώντας ένα κουτί με 24 μαρκαδόρους. Τα χρώματα των μαρκαδόρων κατηγοριοποιήθηκαν σε 9 ομάδες: μαύρο – γκρι, καφέ, πορτοκαλί, κόκκινα, ροζ, μωβ, μπλε, πράσινα και κίτρινα. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων έδειξε ότι τα αγόρια χρησιμοποίησαν περισσότερο τα χρώματα της κατηγορίας του μαύρου και του γκρι, ενώ τα κορίτσια χρησιμοποίησαν περισσότερα χρώματα από την κατηγορία του ροζ και του μωβ. Επιπλέον, τα κορίτσια χρησιμοποίησαν περισσότερο τα ζεστά χρώματα (κόκκινο, πορτοκαλί και κίτρινο), ενώ τα αγόρια αντίθετα προτίμησαν τα ψυχρά χρώματα (μαύρο, γκρι και μπλε). Η διαφορά αυτή παρατηρήθηκε στα παιδιά δευτέρας και τρίτης δημοτικού και όχι στα μικρότερα.

Με τη βοήθεια ειδικά σχεδιασμένων εφαρμογών στον ηλεκτρονικό υπολογιστή, μελετήθηκαν οι χρωματικές προτιμήσεις παιδιών νηπιαγωγείου (Jong, Lee, Hong, Hwang, & Hao, 1998). Τα πέντε χρώματα που χρησιμοποιήθηκαν στη συγκεκριμένη έρευνα ήταν το κόκκινο, το κίτρινο, το πράσινο, το μπλε και το μωβ.

Το αγαπημένο χρώμα των παιδιών φάνηκε να είναι το κίτρινο. Το φύλο των παιδιών διαφοροποίησε τις προτιμήσεις τους, αφού τα κορίτσια επέλεξαν το κόκκινο και μωβ χρώμα περισσότερο από τα αγόρια, ενώ τα αγόρια επέλεξαν το μπλε και πράσινο χρώμα περισσότερο από τα κορίτσια. Οι Read και Urington (2009), έκαναν επίσης χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή για να μελετήσουν τις χρωματικές προτιμήσεις παιδιών 3 έως 5 ετών για τους εσωτερικούς χώρους. Οι ερευνήτριες παρουσίασαν στα παιδιά φωτογραφίες εσωτερικών χώρων και εικόνες, που είχαν επτά διαφορετικά χρώματα (μωβ, μπλε, πράσινο, κίτρινο, πορτοκαλί, κόκκινο και γκρι). Έπειτα συζήτησαν με τα παιδιά μέσα από μια ημι – δομημένη συνέντευξη για τα χρώματα που τους άρεσαν περισσότερο. Τα παιδιά που δε γνώριζαν την ονομασία των χρωμάτων που προτιμούσαν, μπορούσαν να τα υποδείξουν με το δάχτυλο στην οθόνη. Το κόκκινο χρώμα ήταν αυτό που προτιμήθηκε από την πλειοψηφία των παιδιών. Τα κορίτσια αναγνώρισαν το μωβ χρώμα ως πρώτη τους επιλογή πολύ συχνότερα από τα αγόρια. Η ηλικία των παιδιών δε φάνηκε να επηρεάζει τα αποτελέσματα.

Τα χρώματα που επιλέγουν τα παιδιά για την ενδυμασία τους, μπορούν να μας δώσουν ενδείξεις για το αν οι προτιμήσεις τους είναι έμφυλα διαφοροποιημένες. Ο Kilinc (2011) μελέτησε τις χρωματικές προτιμήσεις στην ενδυμασία παιδιών ηλικίας 6 έως 9 ετών. Ο ερευνητής χρησιμοποίησε 12 χρώματα (βαθύ κόκκινο, κόκκινο, πορτοκαλί – κόκκινο, κίτρινο – πορτοκαλί, κίτρινο, κίτρινο – πράσινο, πράσινο, μπλε – πράσινο, θαλασσί, μπλε, μπλε – βιολετί, κόκκινο – βιολετί) και τρία ουδέτερα χρώματα (λευκό, γκρι, μαύρο) σε διάφορους τύπους ενδυμάτων και ζήτησε από τα παιδιά να επιλέξουν αυτά που θα προτιμούσαν περισσότερο να φορέσουν. Το χρώμα που προτιμήθηκε περισσότερο από τα κορίτσια ήταν το βαθύ κόκκινο, ακολουθούμενο από τα χρώματα κόκκινο – βιολετί, κόκκινο και κόκκινο – πορτοκαλί. Τα χρώματα που άρεσαν λιγότερο στα κορίτσια ήταν το γκρι, μπλε, πράσινο, μπλε – πράσινο και μαύρο. Τα αγόρια έδειξαν να προτιμούν περισσότερο το μαύρο, μπλε, θαλασσί και κίτρινο χρώμα. Τα χρώματα που άρεσαν λιγότερο στα αγόρια ήταν το μπλε – πράσινο, έντονο κόκκινο, κόκκινο και κίτρινο – πράσινο. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το φύλο του παιδιού επηρεάζει τις προτιμήσεις του όσον αφορά το χρώμα της ενδυμασίας που θα επέλεγε.

Σε έρευνα των Child, Hansen και Hornbeck (1968) μελετήθηκαν οι χρωματικές προτιμήσεις παιδιών δημοτικού, γυμνασίου και λυκείου. Οι ερευνητές έδειξαν στα παιδιά 35 δυάδες χρωμάτων που διέφεραν στον τόνο (hue) και στον

κορεσμό (saturation). Η σημαντικότερη διαφορά που αναδείχθηκε από την έρευνα αυτή όσον αφορά τα δύο φύλα, ήταν ότι τα κορίτσια έδειξαν να προτιμούν τα ανοιχτά χρώματα.

Οι μελέτες δείχνουν ότι οι διαφορετικές χρωματικές προτιμήσεις ανάμεσα στα δύο φύλα συνεχίζουν να υπάρχουν και στους ενήλικες, όπως για παράδειγμα στην έρευνα των Hurlbert και Ling (2007), όπου εξετάστηκαν οι χρωματικές προτιμήσεις 208 ενηλίκων. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι προτιμήσεις των γυναικών ήταν υψηλότερες στη χρωματική περιοχή του κόκκινου – μωβ, ενώ των ανδρών στην μπλε – πράσινη περιοχή.

Η διαφοροποίηση των χρωματικών προτιμήσεων ανάμεσα στα αγόρια και στα κορίτσια, συνήθως θεωρείται αποτέλεσμα των κοινωνικών επιδράσεων. Κάποιοι ερευνητές όμως, έχουν προτείνει ότι οι προτιμήσεις σε συγκεκριμένα χρώματα κατά την παιδική ηλικία, μπορεί να έχουν βιολογικές βάσεις (Alexander, 2003. Pichaud, Briscoe, & Desplan, 1999). Για παράδειγμα, σύμφωνα με τον Alexander (2003), η προτίμηση των γυναικών στα κόκκινα και ροζ χρώματα, μπορεί να οφείλεται στο ότι τα πρόσωπα των βρεφών έχουν πιο κοκκινωπό - ροζ χρώμα σε σχέση με αυτά των ενηλίκων. Η μητέρα αναγνωρίζει πιο εύκολα το χρώμα στο πρόσωπο του βρέφους και πηγαίνει γρήγορα κοντά του σε περίπτωση κινδύνου, εξυπηρετώντας την ανάγκη του για επιβίωση. Έτσι, η διαδικασία της εξέλιξης συνέβαλλε στο να αναπτυχθεί μια ιδιαίτερη ευαισθησία στην αντίληψη των κόκκινων και ροζ χρωμάτων στις γυναίκες. Αντίθετα, ο ανδρικός εγκέφαλος δεν έχει αναπτύξει την ίδια ευαισθησία στα κόκκινα και ροζ χρώματα και λειτουργεί κυρίως βάσει του κίτρινου – μπλε χρωματικού συστήματος που βοηθά στην αντίληψη του χώρου και την εύρεση πηγών τροφής. Σύμφωνα με τα παραπάνω, προτείνεται από τους ερευνητές ότι ο ανθρώπινος εγκέφαλος έχει εξελιχτεί και προσαρμοστεί διαφορετικά στα δύο φύλα όσον αφορά την αντίληψη και προτίμηση των χρωμάτων, ώστε να διευκολύνει την επιβίωση του είδους.

1.6.2 Φύλο και χρωματικά στερεότυπα

Τα χρώματα είναι πολλές φορές στερεοτυπικά φορτισμένα. Από πολύ μικρή ηλικία τα δυο φύλα εκτίθενται σε διαφορετικό περιβάλλον όσον αφορά τα παιχνίδια, τα χρώματα και τη διακόσμηση (Pomerleau et al., 1990). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να επηρεάζονται οι αντιλήψεις των παιδιών και να δημιουργούνται οι βάσεις για την ανάπτυξη στερεοτυπικών αντιλήψεων. Στη συνέχεια, θα παρουσιαστούν ερευνητικά δεδομένα που επιχειρούν να διερευνήσουν την προέλευση και την ύπαρξη των στερεοτυπικών αντιλήψεων που αφορούν το φύλο και τα χρώματα.

Το φύλο των βρεφών και των μικρών παιδιών, μπορεί εύκολα να αναγνωριστεί από το χρώμα της ενδυμασίας τους, ακόμη και αν δεν μπορεί κάποιος να βασιστεί σε άλλα εξωτερικά χαρακτηριστικά (Shakin et al., 1985). Στην έρευνα τους, οι Picariello, Greenberg και Pillemer (1990), προσπάθησαν να διερευνήσουν εάν τα παιδιά ηλικίας 3 – 5 ετών, χρησιμοποιούν τα χρώματα για να αναγνωρίσουν το φύλο ενός ατόμου και αν το χρώμα της ενδυμασίας κάποιου μπορεί να επηρεάσει την εντύπωση των παιδιών για το άτομο αυτό. Για να το κάνουν αυτό χρησιμοποίησαν έξι υφασμάτινα γουρούνια, στερεοτυπικά χρωματισμένα. Τα χρώματα που αντιπροσώπευαν τα θηλυκά στερεότυπα ήταν το ανοιχτό ροζ, το έντονο ροζ και το ανοιχτό μωβ, ενώ τα χρώματα που αντιπροσώπευαν τα αρσενικά στερεότυπα ήταν το έντονο μπλε, το καφέ και το μπορντό. Ο ερευνητής ζήτησε αρχικά από τα παιδιά να διαλέξουν το αγαπημένο τους ζώο και έπειτα να ορίσουν το φύλο και των έξι ζώων. Τα παιδιά όρισαν το φύλο των ζώων βάσει της στερεοτυπικότητας του χρώματός τους. Τα ποσοστά αναγνώρισης του αρσενικού φύλου ήταν 91% για το καφέ, 85% για το μπλε και 70% για το μπορντό ζώο. Τα ποσοστά αναγνώρισης του θηλυκού φύλου ήταν 94% για το ανοιχτό ροζ, 79% για το έντονο ροζ και 79% για το ανοιχτό μωβ. Σε δεύτερο πειραματικό έργο, οι ερευνητές χρησιμοποίησαν δύο όμοια ζευγάρια κούκλων, ένα αρσενικό ζευγάρι και ένα θηλυκό, που παρουσιάστηκαν στα παιδιά ως δίδυμα αδέρφια. Το ένα μέλος του κάθε ζευγαριού ήταν ντυμένο με μπλε ρούχα, ενώ το άλλο μέλος φορούσε ροζ ρούχα. Οι ερευνητές είπαν στα παιδιά ότι η αγορίστικη κούκλα που φορούσε μπλε ρούχα ήταν ο Bobby και ο αδερφός του που φορούσε ροζ ήταν ο Jimmy. Παρομοίως, σύστησαν της θηλυκές κούκλες ως Jenny και Cindy. Στη συνέχεια, οι ερευνητές παρουσίασαν στα παιδιά 12 ζωγραφίες που απεικόνιζαν παιχνίδια (π.χ. κούκλα, αυτοκίνητο), χαρακτηριστικά γνωρίσματα ή αντιδράσεις (π.χ.

δύναμη, κλάμα) και μελλοντικούς ρόλους (π.χ. νοσοκόμα, πυροσβέστης). Έπειτα, ο ερευνητής ζήτησε από το παιδί να διαλέξει από το κάθε ζευγάρι, το μέλος που ταίριαζε περισσότερο στη ζωγραφιά που του παρουσιαζόταν. Παρότι το χρώμα των ρούχων επηρέασε τη στερεοτυπικότητα των επιλογών των παιδιών, η επίδρασή του φάνηκε να είναι μέτρια σε σχέση με την επίδραση του φύλου της κούκλας. Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής έδειξαν ότι τα παιδιά παρουσιάζουν έντονα τις κοινωνικές στερεοτυπικές αντιλήψεις που συνδέουν το χρώμα και το φύλο και επιπλέον, ότι το χρώμα της ενδυμασίας κάποιου ατόμου επηρεάζει την εντύπωσή τους για αυτό.

Οι σύγχρονες πολιτισμικές συνδέσεις ανάμεσα στο χρώμα και στο φύλο, μπορούν να καταγραφούν μέσα από την παρατήρηση των ειδών που υπάρχουν στο εμπόριο και απευθύνονται στα δύο φύλα. Οι Cunningham και Macrae (2011) εξέτασαν αγγλικούς καταλόγους ενδυμάτων και παιχνιδιών που απευθύνονταν σε αγόρια και κορίτσια ξεχωριστά, και σημείωσαν τα χρώματα που εμφανίζονταν στα αντικείμενα προς πώληση. Τα χρώματα των ρούχων που συνδέονταν με το φύλο φάνηκε να επικρατούν, αφού το 53% των μονόχρωμων ενδυμάτων ήταν είτε ροζ είτε μπλε και απευθύνονταν σε κορίτσια και αγόρια αντίστοιχα. Σε ένα δεύτερο πείραμα, ζήτησαν από 10 παιδιά ηλικίας 3 έως 4 ετών να επιλέξουν ανάμεσα από διάφορα αντικείμενα, αυτά που πίστευαν ότι θα ταίριαζαν περισσότερο στο δωμάτιο ενός αγοριού ή ενός κοριτσιού αντίστοιχα. Τα χρώματα των αντικειμένων ήταν ροζ, μπλε, πράσινο και πορτοκαλί. Τα παιδιά φάνηκε να επιλέγουν χρώματα που είναι συνδεδεμένα με το φύλο, αφού το 90% των αντικειμένων που προορίζονταν για το κοριτσίστικο δωμάτιο ήταν ροζ, ενώ το 48,7 % των αντικειμένων που προορίζονταν για το αγορίστικο δωμάτιο ήταν μπλε.

Έρευνες που έχουν γίνει στην προσχολική ηλικία και στο δημοτικό, δείχνουν ότι τα αγόρια και τα κορίτσια επιδεικνύουν σημαντικές διαφορές στις ζωγραφιές που παράγουν. Οι διαφορές αυτές εστιάζονται τόσο στη θεματολογία που επιλέγουν να ζωγραφίσουν όσο και στα χρώματα που χρησιμοποιούν. Οι Boyatzis και Eades (1999), θέλησαν να διερευνήσουν τις έμφυλες διαφορές στα έργα ζωγραφικής παιδιών ηλικίας 4 έως 5 ετών. Σε ένα από τα έργα της έρευνας, ζητήθηκε από τα παιδιά να επιλέξουν ανάμεσα σε έξι τριάδες σχεδίων που είχαν ήδη χρωματιστεί από τον ερευνητή, αυτή που τους άρεσε περισσότερο. Κάθε τριάδα αποτελούνταν από ένα σχέδιο στερεοτυπικά θηλυκό, αρσενικό ή ουδέτερο και ήταν χρωματισμένο ανάλογα με τη στερεοτυπικότητα της κάθε εικόνας. Στα θηλυκά στερεοτυπικά σχέδια

απεικονίζονταν μια χορεύτρια, μια μαγείρισσα, ένα αρκουδάκι, λαγουδάκια, μια γάτα και λουλούδια. Στα αρσενικά στερεοτυπικά σχέδια απεικονίζονταν ένας παίκτης του μπέιζμπολ, ένα αγόρι που κούρευε το γρασίδι, ένας πυροσβέστης, ένας αγρότης πάνω σε τρακτέρ, στρατιώτες και αυτοκίνητα. Τέλος, στα ουδέτερα σχέδια απεικονίζονταν μια εκκλησία, μια αγελάδα, ένας σκύλος, ένα αγόρι με ένα κορίτσι να κάνουν κούνια, ένα αγόρι με ένα κορίτσι να πάνε στο σχολείο και ένα αγόρι με ένα κορίτσι να παίζουν στην άμμο. Τα περισσότερα αγόρια και κορίτσια επέλεξαν ως αγαπημένες εικόνες, εκείνες που αντιστοιχούσαν στα στερεότυπα του φύλου τους. Σε παρόμοια έρευνα, η Tuman (1999) ζήτησε από παιδιά δημοτικού να επιλέξουν μια σκηνή από μια ιστορία που τους είχε διαβάσει και να τη σχεδιάσουν. Παρατηρήθηκε ότι τα παιδιά επέλεξαν να σχεδιάσουν σκηνές που βασίζονταν στις στερεοτυπικές αντιλήψεις του φύλου τους. Τα αγόρια προτίμησαν να σχεδιάσουν σκηνές δύναμης, περιπέτειας και επιθετικότητας, όπως για παράδειγμα μια σκηνή που ο ήρωας της ιστορίας χτύπησε και δάγκωσε κάποιο μεγαλόσωμο παιδί που πετάχτηκε μπροστά του. Τα κορίτσια προτίμησαν να σχεδιάσουν σκηνές οικογενειακής ζωής ή φροντίδας της εξωτερικής τους εμφάνισης, όπως μια σκηνή στην οποία η ηρωίδα μπήκε κρυφά στο δωμάτιο της μεγάλης της αδερφής και φόρεσε το φόρεμα, τα τακούνια και το κραγιόν της. Όσον αφορά τα χρώματα που χρησιμοποίησαν τα παιδιά στα σχέδιά τους, βρέθηκε ότι τα κορίτσια χρησιμοποίησαν μεγαλύτερη ποικιλία χρωμάτων, τα οποία ήταν αρμονικά μεταξύ τους, ενώ τα αγόρια χρησιμοποίησαν μικρότερη ποικιλία χρωμάτων, τα οποία επιπροσθέτως παρουσίαζαν έντονη αντίθεση.

Σε πρόσφατη έρευνα, η Karniol (2011) διερεύνησε την επιρροή των έμφυλων χρωματικών στερεοτύπων σε παιδιά προσχολικής ηλικίας (4 έως 5 ετών) και τρίτης δημοτικού. Στα παιδιά δόθηκε η δυνατότητα να επιλέξουν ανάμεσα σε δυο μπλοκ ζωγραφικής με διαφορετικό εξώφυλλο αλλά ίδιο περιεχόμενο, αυτό που τους άρεσε περισσότερο. Το ένα μπλοκ είχε στο εξώφυλλο τον Batman και ήταν χρωματισμένο ροζ, ενώ το δεύτερο είχε μια κούκλα Bratz και ήταν χρωματισμένο μπλε. Μέσα στα μπλοκ υπήρχαν εικόνες που τα παιδιά θα μπορούσαν να χρωματίσουν: μια νεράιδα, μια αρσενική φιγούρα δράσης και πέντε αστέρια. Κάθε παιδί προμηθεύτηκε ένα κουτί με οχτώ μαρκαδόρους, τέσσερις με χρώματα που συνδέονται στερεοτυπικά με το ανδρικό φύλο (ανοιχτό/ σκούρο μπλε, ανοιχτό/ σκούρο πράσινο) και τέσσερις με χρώματα που συνδέονται στερεοτυπικά με το γυναικείο φύλο (κόκκινο, ροζ, βιολετί, μωβ). Τα αγόρια στην πλειοψηφία τους, επέλεξαν το ροζ εξώφυλλο με τη φιγούρα του Batman και τα κορίτσια το μπλε εξώφυλλο με τη φιγούρα της κούκλας Bratz.

Όσον αφορά την επιλογή των χρωμάτων για το χρωματισμό των εικόνων, τα παιδιά χρησιμοποίησαν μεγαλύτερη ποικιλία χρωμάτων στην εικόνα που συνδεόταν στερεοτυπικά με το φύλο τους. Τα δεδομένα επίσης, έδειξαν μια διαφοροποίηση μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών, στα χρώματα που επέλεξαν για τις τρεις εικόνες. Τα αγόρια χρησιμοποίησαν αναλογικά πολύ λιγότερα «θηλυκά» χρώματα και για τις τρεις εικόνες, κάτι που μπορεί να υποδηλώνει ότι τα αγόρια αποφεύγουν ενεργά τη χρήση χρωμάτων που σχετίζονται στερεοτυπικά με το γυναικείο φύλο. Το χρώμα χρησιμοποίησαν λιγότερο τα αγόρια ήταν το ροζ, κάτι που φάνηκε πιο έντονα στα αγόρια μικρότερης ηλικίας. Τα κορίτσια χρησιμοποίησαν λιγότερα «θηλυκά» χρώματα για την αρσενική φιγούρα, ενώ δε φάνηκε κάποια χρωματική διαφοροποίηση για τις άλλες δύο εικόνες.

Από τα παραπάνω, συμπεραίνουμε ότι τα παιδιά επηρεάζονται από τις αντιλήψεις που επικρατούν στην κοινωνία σχετικά με τα χρώματα που θεωρούνται «κατάλληλα» για αγόρια και κορίτσια, κάτι που αντανάκλαται στις επιλογές και τις προτιμήσεις τους. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται η παρούσα έρευνα, που έχει ως σκοπό να διερευνήσει τα έμφυλα – χρωματικά στερεότυπα σε παιδιά προσχολικής ηλικίας.

1.7 Η παρούσα έρευνα

Τα χρωματικά στερεότυπα είναι κυρίαρχα κατά την παιδική ηλικία. Σύγχρονες έρευνες δείχνουν ότι τα παιδιά κάνουν έντονους συσχετισμούς μεταξύ χρώματος και φύλου, με το ροζ και μπλε χρώμα να θεωρούνται ως αντιπροσωπευτικά των κοριτσιών και αγοριών αντίστοιχα (Cunningham & Macrae, 2011. Karniol, 2011). Η έρευνα αυτή, βασιζόμενη σε προηγούμενες έρευνες και προσαρμόζοντάς τες, έχει ως στόχο να διερευνήσει τα χρωματικά στερεότυπα κατά την προσχολική ηλικία. Από πολύ μικρή ηλικία τα παιδιά λαμβάνουν πληροφορίες από το περιβάλλον τους που συνδέουν το χρώμα με το φύλο. Διαφορετικό χρώμα ρούχων, παιχνιδιών, επίπλων και άλλων αντικειμένων απευθύνονται αντίστοιχα σε αγόρια και κορίτσια (Cunningham & Macrae, 2011. Picariello et. al., 1990). Έτσι, τα παιδιά από πολύ μικρή ηλικία κάνουν τη σύνδεση μεταξύ φύλου και χρώματος. Στόχος, λοιπόν, της παρούσας

έρευνας είναι να διερευνήσουμε, την ύπαρξη των έμφυλων χρωματικών στερεοτύπων κατά την προσχολική περίοδο και μάλιστα από την ηλικία των δύο ετών, μιας περιοχής ελάχιστα μελετημένης από τις υπάρχουσες έρευνες.

Για να εξετάσουμε την εμφάνιση των έμφυλων χρωματικών στερεοτύπων στα παιδιά, σχεδιάσαμε τρία πειραματικά έργα. Βασικό στοιχείο σε κάθε πείραμα είναι τα χρώματα ροζ και μπλε. Επιλέξαμε τα χρώματα αυτά, γιατί αποτελούν τα πιο αντιπροσωπευτικά στερεοτυπικά χρώματα για τα κορίτσια και τα αγόρια (Cunningham & Macrae, 2011. Karniol, 2011. Picariello et al., 1990). Υπάρχουν και άλλα χρώματα που έχουν αναδειχθεί σε μικρότερο βαθμό από υπάρχουσες έρευνες ως στερεοτυπικά (Auster & Mansbach, 2012. Pennell, 1994. Shakin et al., 1985), ωστόσο προτιμήσαμε το ροζ και το μπλε γιατί απευθυνόμαστε σε πολύ μικρές ηλικίες και η χρήση περισσότερων χρωμάτων, πιθανόν να δυσχέραινε την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων.

Στην παρούσα έρευνα, σχεδιάσαμε τρία πειραματικά έργα που έχουν ως στόχο να διερευνήσουν την εμφάνιση των έμφυλων στερεοτύπων που σχετίζονται με το χρώμα, στην προσχολική ηλικία. Υποθέτουμε ότι τα παιδιά ηλικίας 2 ετών θα εμφανίσουν το είδος της στερεοτυπικής γνώσης που συνδέει το φύλο με το χρώμα. Πρόκειται για μια ηλικία που δεν έχει διερευνηθεί μέχρι στιγμής όσον αφορά τα έμφυλα χρωματικά στερεότυπα. Βασιζόμενοι όμως, σε άλλες έρευνες που διερευνούν την εμφάνιση έμφυλων στερεοτυπικών αντιλήψεων στην ηλικία αυτή (Levy, 1999. Serbin et al., 2001, Weinraub, Pritchard – Clemens, Sockloff, Ethridge, Gracely, & Mayers, 1984), υποθέτουμε ότι τα δίχρονα παιδιά θα παρουσιάσουν χρωματικά στερεοτυπικές αντιλήψεις.

Επιπλέον, υποθέτουμε ότι η εμφάνιση των κοινωνικών στερεοτύπων, τα οποία συνδέουν το φύλο και το χρώμα, επηρεάζεται από την ηλικία των παιδιών. Πιο συγκεκριμένα, αναμένουμε ότι τα έμφυλα χρωματικά στερεότυπα θα είναι εμφανή στα μικρότερα παιδιά που συμμετέχουν στην έρευνα και θα γίνονται ακόμα πιο έντονα στα μεγαλύτερα παιδιά όπως έχει φανεί και σε προηγούμενες έρευνες (Blakemore, 2003. Miller et al., 2009).

Ειδικότερα, τα δύο πρώτα πειραματικά έργα βασίζονται στην υπόθεση ότι τα παιδιά, θα είναι γνώστες των κοινωνικών στερεοτύπων που συνδέουν το χρώμα και το φύλο, όπως έχει φανεί και από προηγούμενες έρευνες (Cunningham & MacRae, 2011. Karniol, 2011. Picariello et al., 1990). Το πρώτο πειραματικό έργο εξετάζει αν τα παιδιά θα επιλέξουν ρούχα με στερεοτυπικά χρώματα για να ντύσουν μια θηλυκή

και αρσενική φιγούρα. Σύμφωνα με τα παραπάνω, υποθέτουμε ότι τα παιδιά θα χρησιμοποιήσουν περισσότερα ρούχα από το φάσμα του ροζ για να ντύσουν τη θηλυκή φιγούρα και περισσότερα ρούχα από το φάσμα του μπλε για να χρωματίσουν την αρσενική φιγούρα. Το δεύτερο πειραματικό έργο, εξετάζει αν τα παιδιά θα χρησιμοποιήσουν το στοιχείο του χρώματος του ζώου που τους παρουσιάζεται, για να μπορέσουν να αντιληφθούν το φύλο ενός ροζ και μπλε δελφινιού. Το έργο αυτό, βασίστηκε στο πείραμα των Picariello et al. (1990) προσαρμόζοντας το στις ανάγκες και τους σκοπούς της παρούσας έρευνας. Συγκεκριμένα, υποθέτουμε ότι τα παιδιά θα αποδώσουν το φύλο του ζώου ανάλογα με τη στερεοτυπικότητα του χρώματός του. Πιο αναλυτικά, το φύλο του ροζ δελφινιού θα αποδίδεται συχνότερα ως θηλυκό, ενώ το φύλο του μπλε δελφινιού ως αρσενικό. Τα δύο πρώτα πειραματικά έργα σχεδιάστηκαν με παρόμοιο τρόπο, χρησιμοποιώντας το στοιχείο του χρώματος (ροζ και μπλε) για να εξετάσουμε εάν τα παιδιά θα κάνουν στερεοτυπικές επιλογές, συνδέοντας το χρώμα με το φύλο. Έτσι, περιμένουμε από τα παιδιά παρόμοια επίδοση και στα δύο έργα. Όσον αφορά την επίδραση της ηλικίας, περιμένουμε ότι οι στερεοτυπικές αντιλήψεις των παιδιών θα αυξάνονται με την ηλικία, όπως έχει φανεί και από προηγούμενες έρευνες (Blakemore, 2003. Martin & Little, 1990. Miller et al., 2009).

Το τρίτο πειραματικό έργο εξετάζει ποιες θα είναι οι επιλογές των παιδιών όταν βρίσκονται αντιμέτωπα με δύο διαφορετικά έμφυλα στερεότυπα. Συγκεκριμένα, το πείραμα που έχουμε σχεδιάσει, αφορά την αντιστοίχιση στερεοτυπικών παιχνιδιών (κούκλα, κουζινικά, αυτοκίνητο, εργαλεία) που είναι αντιθετικά στερεοτυπικά χρωματισμένα (μπλε κούκλα, μπλε κουζινικά, ροζ αυτοκίνητο, ροζ εργαλεία), σε ένα αγόρι και ένα κορίτσι. Το συγκεκριμένο έργο διαφοροποιείται από τα δύο πρώτα, καθώς επιχειρούμε να ελέγξουμε αν υπερισχύει η στερεοτυπικότητα του χρώματος ενός αντικειμένου ή η στερεοτυπικότητα του είδους του αντικειμένου στις επιλογές των παιδιών. Βασιζόμενοι στα αποτελέσματα προηγούμενων ερευνών (Karniol, 2011. Picariello et al., 1990.), υποθέτουμε ότι τα παιδιά θα αντιστοιχήσουν τα αντικείμενα στο αγόρι και το κορίτσι σύμφωνα με τη στερεοτυπικότητα που παρουσιάζουν τα ίδια τα αντικείμενα, παρά με τη στερεοτυπικότητα του χρώματός τους. Όσον αφορά την ηλικία, υποθέτουμε ότι όσο αυξάνεται, τα παιδιά θα επηρεάζονται περισσότερο από τη στερεοτυπικότητα του είδους των παιχνιδιών, παρά από τη στερεοτυπικότητα του χρώματός τους και θα τα μοιράσουν ανάλογα:

δηλαδή, θα δώσουν την κούκλα και τα κουζινικά κυρίως στο κορίτσι, ενώ για το αγόρι θα προτιμήσουν το αυτοκίνητο και τα εργαλεία.

Κεφάλαιο 2^ο

Μέθοδος

2.1 Δείγμα

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 72 παιδιά (36 αγόρια και 36 κορίτσια) τα οποία κατανεμήθηκαν σε 3 ηλικιακές ομάδες: 24 παιδιά 2 ετών (Μ. Η. 2,6, 12 αγόρια και 12 κορίτσια), 24 παιδιά 3 ετών (Μ. Η. 3,6, 12 αγόρια και 12 κορίτσια) και 24 παιδιά 4 ετών (Μ. Η. 4,5, 12 αγόρια και 12 κορίτσια), από τρεις δημοτικούς παιδικούς σταθμούς της Λάρισας. Τα παιδιά που συμμετείχαν στην έρευνα προέρχονταν από οικογένειες που ανήκουν στο μέσο και στο ανώτερο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Για τη διεξαγωγή της έρευνας δόθηκε η συγκατάθεση από τη διεύθυνση των παιδικών σταθμών και από τους γονείς των παιδιών.

2.2 Διαδικασία

Το κάθε παιδί εξετάστηκε ατομικά, σε ήσυχο χώρο εκτός της τάξεως, υπό την παρουσία της ερευνήτριας. Τα παιδιά συμμετείχαν σε τρία πειραματικά έργα που δίνονταν σε σταθερή σειρά. Η διαδικασία των πειραματικών έργων περιγράφηκε στα παιδιά ως παιχνίδι, ώστε να προκληθεί η συμμετοχή τους. Αν κάποιο παιδί δεν ήθελε να συμμετάσχει, επιλεγόταν τυχαία κάποιο άλλο.

2.2.1 Πρώτο πειραματικό έργο: Ροζ και μπλε ρούχα

Η ερευνήτρια τοποθετούσε στο τραπέζι δύο χαρτόνια. Στο ένα υπήρχε σχεδιασμένο ένα κορίτσι και στο άλλο ένα αγόρι. Οι δύο φιγούρες ήταν

ασπρόμαυρες (βλ. Εικόνα 1 και 3 του Παραρτήματος). Κάτω από τη φιγούρα του κοριτσιού άπλωνε έξι χάρτινα φορέματα και αντίστοιχα κάτω από τη φιγούρα του αγοριού άπλωνε έξι φόρμες (βλ. Εικόνα 2 και 4 του Παραρτήματος). Τα χρώματα των ρούχων επιλέχθηκαν ως αντιπροσωπευτικά των αρσενικών και θηλυκών στερεοτύπων, όπως και σε προϋπάρχουσες έρευνες. Τα χρώματα που αντιπροσώπευαν τα θηλυκά στερεότυπα ανήκαν στο φάσμα του ροζ και ήταν τα εξής: ροζ, ανοιχτό ροζ και έντονο ροζ. Τα χρώματα που αντιπροσώπευαν τα αρσενικά στερεότυπα ανήκαν στο φάσμα του μπλε και ήταν τα εξής: μπλε, θαλασσί, σκούρο μπλε. Ο λόγος που χρησιμοποιήθηκαν τρεις διαφορετικές αποχρώσεις από το φάσμα του ροζ και του μπλε ήταν για να διασφαλίσουμε ότι η επιλογή χρώματος από το παιδί δε θα είναι τυχαία. Η ερευνήτρια έλεγε στα παιδιά: «Αυτοί είναι δύο φίλοι, η Ελένη και ο Γιάννης. Θα ήθελες να τους βοηθήσεις να διαλέξουν τα ρούχα τους; Με ποιο παιδί θέλεις να ξεκινήσεις; Πάρε το ρούχο που νομίζεις ότι του/ της ταιριάζει καλύτερα. Μπορείς να πάρεις μόνο έναν ρούχο για το κάθε παιδί.». Όταν το παιδί τελείωνε με την πρώτη φιγούρα προχωρούσε στη δεύτερη.

2.2.2 Δεύτερο πειραματικό έργο: Ροζ και μπλε δελφίνια

Η ερευνήτρια έδειχνε στα παιδιά δύο κάρτες με την εικόνα ενός δελφινιού σε μαύρο φόντο (βλ. Εικόνα 5 και 6 του Παραρτήματος). (Η εικόνα του δελφινιού πάρθηκε από την ιστοσελίδα [http://www.supercoloring.com/pages/funny-dolphin/.](http://www.supercoloring.com/pages/funny-dolphin/)) Το ένα δελφίνι ήταν ροζ και το άλλο μπλε. Το δελφίνι επιλέχθηκε γιατί το όνομά του είναι ουδέτερο στην ελληνική γλώσσα. Έτσι αποφεύχθηκε κάποιου είδους επίδραση που θα ασκούσε το γένος του ονόματος του ζώου στην επιλογή του φύλου του από τα παιδιά. Κάθε φορά που η ερευνήτρια έδειχνε στο παιδί μια κάρτα του έλεγε «Θέλω να μου πεις αν πιστεύεις ότι αυτό το δελφίνι είναι αγόρι ή κορίτσι». Οι κάρτες δείχνονταν στα παιδιά με διαφορετική σειρά κάθε φορά.

2.2.3 Τρίτο πειραματικό έργο: Ροζ και μπλε παιχνίδια για αγόρια και κορίτσια

Η ερευνήτρια έδειχνε πάλι στα παιδιά τις δύο φιγούρες του πρώτου πειραματικού έργου (βλ. Εικόνα 7 και 8 του Παραρτήματος). Κάτω από τις δύο φιγούρες η ερευνήτρια τοποθετούσε ένα κουτί στο οποίο βρίσκονταν απλωμένες τέσσερις εικόνες παιχνιδιών που είναι στερεοτυπικά συνδεδεμένα με τα αγόρια ή τα κορίτσια (βλ. Εικόνα 9 του Παραρτήματος). Τα παιχνίδια επιλέχθηκαν για τη στερεοτυπικότητά τους βάσει προηγούμενων ερευνών (Cherney, Kelly – Vance, Glover, Ruane, & Ryalls, 2003. Freeman, 2007. Martin & Little, 1990. Raag & Rackliff, 1998.). Τα παιχνίδια αυτά ήταν αντιθετικά στερεοτυπικά χρωματισμένα. Συγκεκριμένα υπήρχαν: μια κούκλα μπλε, ένα αυτοκίνητο ροζ, σετ κουζινικών μπλε, σετ εργαλείων ροζ. Τα παιχνίδια που επιλέχθηκαν ως αντιπροσωπευτικά των θηλυκών στερεοτύπων ήταν η κούκλα και τα κουζινικά, ενώ ως αντιπροσωπευτικά των αρσενικών στερεοτύπων επιλέχθηκαν το αυτοκίνητο και τα εργαλεία.

Η ερευνήτρια έλεγε στα παιδιά ότι η Ελένη και ο Γιάννης έπαιζαν στην αυλή και έχασαν κάποια παιχνίδια τους. Έπειτα ρωτούσε τα παιδιά αν μπορούν να βοηθήσουν την Ελένη και το Γιάννη τοποθετώντας στο αντίστοιχο χαρτί τα αντικείμενα που πιστεύουν ότι ανήκουν στο κάθε παιδί. Τα παιδιά έπρεπε να μοιράσουν τα τέσσερα αντικείμενα που είχανε στη διάθεσή τους, δίνοντας από δύο σε κάθε παιδί.

(Οι εικόνες πάρθηκαν από τις παρακάτω ιστοσελίδες: Για το αγόρι: http://www.freecoloringsheets.net/samples/Emotions/Standing_Boy.png και για το κορίτσι: http://www.freecoloringsheets.net/view/Emotions/Smiling_Little_Girl)

Κεφάλαιο 3^ο

Αποτελέσματα

Τα αποτελέσματα της έρευνας, όπως προέκυψαν από την ανάλυση των δεδομένων των τριών πειραματικών έργων, θα παρουσιαστούν σε τέσσερις ενότητες. Αρχικά, θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα του πρώτου πειραματικού έργου, που αφορά την επιλογή ανάμεσα από ροζ και μπλε ρούχα για ένα αγόρι και ένα κορίτσι, ενώ στη συνέχεια θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα του δεύτερου πειραματικού έργου, στο οποίο τα παιδιά καλούνται να ορίσουν το φύλο ενός ροζ και μπλε δελφινιού. Επίσης θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα που προκύπτουν από τη συνολική επίδοση των παιδιών στο πρώτο και δεύτερο πειραματικό έργο. Τέλος, θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα του τρίτου πειραματικού έργου, το οποίο επιχειρεί να ελέγξει εάν τα παιδιά θα αντιστοιχήσουν τέσσερις κάρτες παιχνιδιών σε ένα αγόρι και ένα κορίτσι, βάσει της στερεοτυπικότητας του χρώματος ή του είδους των παιχνιδιών.

3.1 Πρώτο πειραματικό έργο: Ροζ και μπλε ρούχα

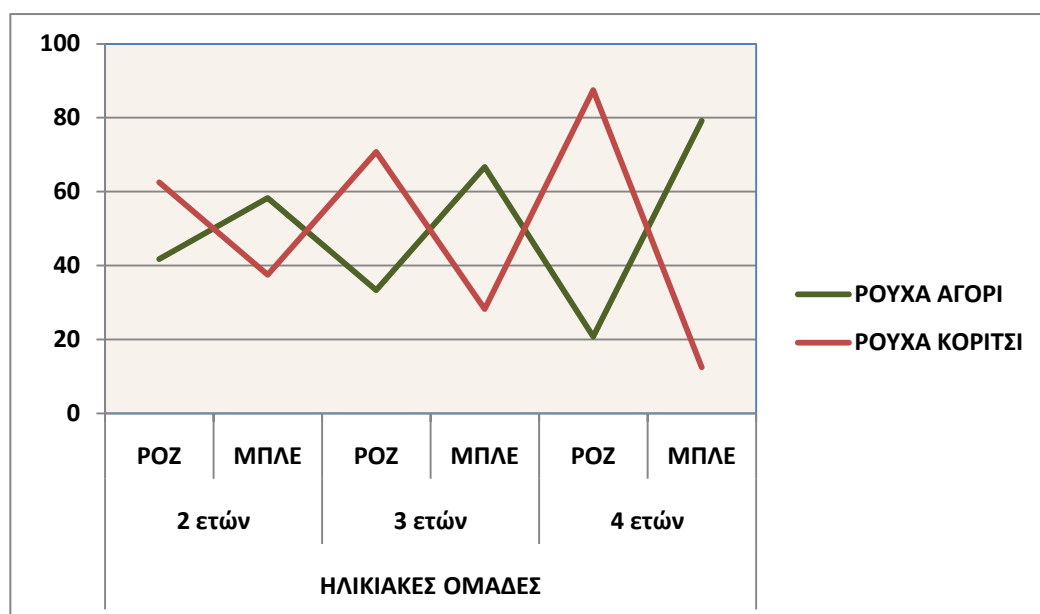
Στο πρώτο πειραματικό έργο τα παιδιά έπρεπε να διαλέξουν ανάμεσα από ροζ και μπλε ρούχα, εκείνα με τα οποία θα έντυναν ένα αγόρι και ένα κορίτσι. Εάν επέλεξαν για το κορίτσι ένα φόρεμα από το φάσμα του ροζ, η επιλογή τους θεωρούνταν στερεοτυπική και τους δίνονταν ο βαθμός 1. Εάν επέλεξαν ένα φόρεμα από το φάσμα του μπλε, η επιλογή τους θεωρούνταν μη στερεοτυπική και τους δίνονταν ο βαθμός 0. Αντίστοιχα για τα αγόρια, εάν επέλεξαν μια μπλε φόρμα, η επιλογή τους θεωρούνταν στερεοτυπική και τους δίνονταν ο βαθμός 1. Εάν επέλεξαν μια ροζ φόρμα η επιλογή τους θεωρούνταν μη στερεοτυπική και τους δίνονταν ο

βαθμός 0. Κάθε παιδί μπορούσε να πάρει την ανώτατη βαθμολογία 2 και την κατώτατη βαθμολογία 0, βάσει της στερεοτυπικότητας των απαντήσεων του.

Για να ελέγξουμε το κατά πόσο οι στερεοτυπικές απαντήσεις των παιδιών διαφοροποιούνται από τις μη στερεοτυπικές απαντήσεις με μη τυχαίο τρόπο, χρησιμοποιήσαμε το διωνυμικό έλεγχο (Binomial Test). Τόσο στην επιλογή των ρούχων για το κορίτσι ($p = .00$) όσο και στην επιλογή ρούχων για το αγόρι ($p = .003$) οι απαντήσεις των παιδιών φάνηκαν να μην είναι τυχαίες.

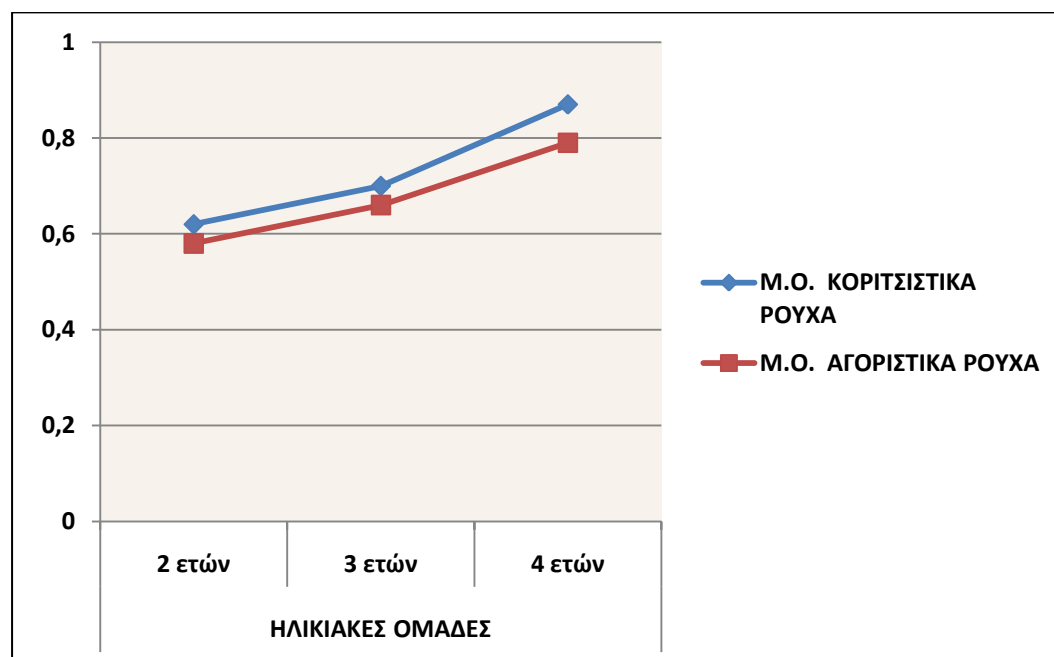
Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπήρχε μια τάση να επιλέγονται στερεοτυπικά χρωματισμένα ρούχα για το αγόρι και το κορίτσι των εικόνων. Το 73,6% του συνόλου των παιδιών επέλεξε ροζ χρώμα για να ντύσει το κορίτσι, ενώ το 68,1% του συνόλου των παιδιών επέλεξε μπλε ρούχο για να ντύσει το αγόρι. Όσον αφορά τα αποτελέσματα ανά ηλικία, το 58,3% των δίχρονων παιδιών, επέλεξε μπλε ρούχο για να ντύσει το αγόρι, ενώ το 62,5% επέλεξε ροζ ρούχο για να ντύσουν το κορίτσι. Στην ηλικία των 3 ετών το 70,8% των παιδιών επέλεξε ρούχο στερεοτυπικά χρωματισμένο για το κορίτσι, ενώ το 66,7% επέλεξε ρούχο στερεοτυπικά χρωματισμένο για το αγόρι. Τέλος, στην ηλικία των 4 ετών το 87,5% των παιδιών επέλεξε ροζ ρούχο για το κορίτσι, ενώ το 79,2% των παιδιών επέλεξε μπλε ρούχο για το αγόρι (Γράφημα 1).

Γράφημα 1: Ποσοστά επιλογής χρώματος για το αγόρι και το κορίτσι

Τα δεδομένα υποβλήθηκαν σε ανάλυση διακύμανσης (ANOVA) με ανεξάρτητη μεταβλητή την ηλικία των παιδιών και εξαρτημένη τις επιδόσεις των παιδιών στο καθένα από τα δύο έργα. Η ανάλυση διακύμανσης δεν ανέδειξε κάποια στατιστικά σημαντική επίδραση. Παρατηρώντας το Γράφημα 2, διαπιστώνουμε ότι οι μέσοι όροι των στερεοτυπικών απαντήσεων των παιδιών αυξάνονται με την ηλικία. Τα παιδιά των 2 ετών ($M = .62$, $SD = .49$ για τα κοριτσίστικα ρούχα και $M = .58$, $SD = .50$ για τα αγορίστικα ρούχα) έχουν χαμηλότερο μέσο όρο από τα παιδιά των 3 ετών ($M = .70$, $SD = .46$ για τα κοριτσίστικα ρούχα και $M = .66$, $SD = .48$ για τα αγορίστικα ρούχα), τα οποία με τη σειρά τους έχουν χαμηλότερο μέσο όρο από τα παιδιά 4 ετών ($M = .87$, $SD = .33$ για τα κοριτσίστικα ρούχα και $M = .79$, $SD = .41$ για τα αγορίστικα ρούχα). Παρότι φαίνεται να υπάρχει διαφορά, αυτή δε φθάνει στο επίπεδο της στατιστικής σημαντικότητας.

Γράφημα 2: Μέσοι όροι (Μ.Ο) των επιδόσεων στην επιλογή κοριτσίστικων και αγορίστικων ρούχων ανά ηλικία

3.2 Δεύτερο πειραματικό έργο: Ροζ και μπλε δελφίνια

Στο δεύτερο πειραματικό έργο τα παιδιά έπρεπε να ορίσουν το φύλο ενός ροζ και ενός μπλε δελφινιού. Εάν έλεγαν ότι το μπλε δελφίνι είναι αγόρι, η απάντησή τους θεωρούνταν στερεοτυπική και τους δίνονταν ο βαθμός 1. Εάν έλεγαν ότι είναι κορίτσι, η απάντησή τους θεωρούνταν μη στερεοτυπική και τους δίνονταν ο βαθμός 0. Κατά τον ίδιο τρόπο, για το ροζ δελφίνι, εάν έλεγαν ότι είναι κορίτσι, η απάντησή τους θεωρούνταν στερεοτυπική και τους δίνονταν ο βαθμός 1. Εάν έλεγαν ότι είναι αγόρι, η απάντησή τους θεωρούνταν μη στερεοτυπική και τους δίνονταν ο βαθμός 0. Κάθε παιδί μπορούσε να πάρει την ανώτατη βαθμολογία 2 και την κατώτατη βαθμολογία 0, βάσει της στερεοτυπικότητας των απαντήσεων του.

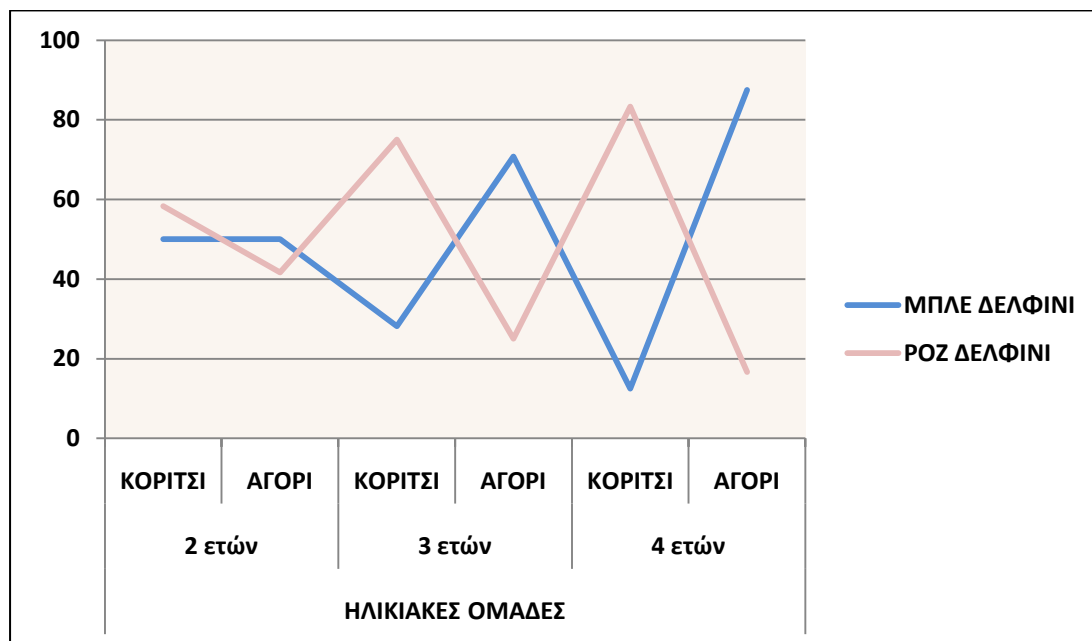
Ο διωνυμικός έλεγχος (Binomial Test) έδειξε ότι οι απαντήσεις των παιδιών τόσο για το ροζ ($p = .00$) όσο και για το μπλε δελφίνι ($p = .001$), διαφοροποιούνται με μη τυχαίο τρόπο.

Το 69,4% του συνόλου των παιδιών απάντησε ότι το μπλε δελφίνι είναι αγόρι, ενώ το 72,2% του συνόλου των παιδιών απάντησε ότι το ροζ δελφίνι είναι κορίτσι. Στην ηλικία των 2 ετών οι απαντήσεις των παιδιών φάνηκε να δίνονται με τυχαίο τρόπο. Συγκεκριμένα, το 50% των συμμετεχόντων απάντησε ότι το μπλε δελφίνι είναι αγόρι ενώ το 58,3% των συμμετεχόντων απάντησε ότι το ροζ δελφίνι είναι κορίτσι. Από την ηλικία των 3 ετών τα ποσοστά ανεβαίνουν σημαντικά ως προς τη στερεοτυπικότητα των απαντήσεων. Το 70,8% των συμμετεχόντων απάντησε ότι το μπλε δελφίνι είναι αγόρι, ενώ το 75% απάντησε ότι το ροζ δελφίνι είναι κορίτσι. Στην ηλικία των 4 ετών τα ποσοστά των στερεοτυπικών απαντήσεων παρουσιάζουν μια επιπλέον αύξηση. Το 87,5% των συμμετεχόντων απάντησε ότι το μπλε δελφίνι είναι αγόρι, ενώ το 83,3% απάντησε ότι το ροζ δελφίνι είναι κορίτσι (Γράφημα 3).

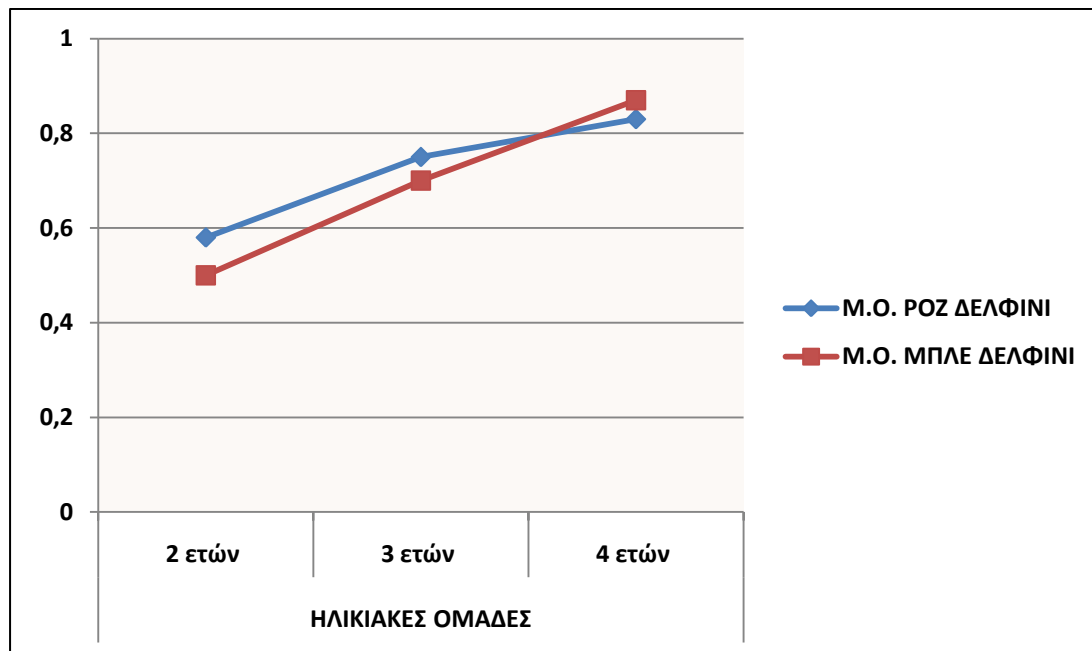
Τα δεδομένα υποβλήθηκαν σε ανάλυση διακύμανσης (ANOVA) με ανεξάρτητη μεταβλητή την ηλικία των παιδιών και εξαρτημένη τις επιδόσεις των παιδιών στα δυο έργα. Η ανάλυση διακύμανσης ανέδειξε στατιστικά σημαντική επίδραση της ηλικίας στις επιδόσεις των παιδιών μόνο στο έργο για το μπλε δελφίνι $F(1,71) = 4,304, p < .05$. Για το μπλε δελφίνι, ο μέσος όρος των παιδιών 2 ετών ($M = .50, SD = .51$) είναι μικρότερος σε σχέση με τα παιδιά 3 ετών ($M = .70, SD = .46$), των οποίων ο μέσος όρος είναι χαμηλότερος από τα παιδιά 4 ετών ($M = .87, SD = .43$). Ομοίως, η σύγκριση των μέσων όρων των παιδιών ως προς την απόδοση του ροζ

δελφινιού, δείχνουν ανοδική τάση όσο αυξάνεται η ηλικία. Ο μέσος όρος των παιδιών 2 ετών ($M = .58, SD = .50$) είναι μικρότερος σε σχέση με τα παιδιά 3 ετών ($M = .75, SD = .44$), τα οποία με τη σειρά τους έχουν χαμηλότερο μέσο όρο από τα παιδιά 4 ετών ($M = .83, SD = .38$). Η μέση επίδοση των παιδιών παρουσιάζεται στο Γράφημα 4. Ενώ οι μέσοι όροι ανά ηλικία για το ροζ δελφίνι έχουν ανοδική τάση, δε φτάνουν σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας. Συγκρίνοντας τους μέσους όρους των παιδιών ως προς την απόδοση του φύλου στο ροζ και μπλε δελφίνι, βλέπουμε ότι αυξάνονται με την ηλικία. Η συνολική βαθμολογία στερεοτυπικότητας των απαντήσεων των παιδιών ελέγχθηκε περαιτέρω με post - hoc tests χρησιμοποιώντας το δείκτη Scheffe. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στις ηλικίες των 2 και 4 ετών ($p < .05$) στην περίπτωση του μπλε δελφινιού.

Γράφημα 3: Ποσοστά επιλογής φύλου για το ροζ και μπλε δελφίνι

Γράφημα 4: Μέσοι (Μ.Ο) των επιδόσεων στην απόδοση του φύλου στο ροζ και μπλε δελφίνι

3.3 Συνολική επίδοση των παιδιών στο πρώτο και δεύτερο πειραματικό έργο

Τα δύο πρώτα πειραματικά έργα σχεδιάστηκαν για να δρουν συμπληρωματικά μεταξύ τους, προκειμένου να διερευνηθεί ο τρόπος με τον οποίο τα παιδιά συνδέουν τα χρώματα με την έννοια του φύλου. Για να ελέγξουμε τη συνολική επίδοση των παιδιών κάναμε επιπρόσθετους ελέγχους. Σύμφωνα με τον τρόπο βαθμολογίας που επιλέχθηκε για τα συγκεκριμένα πειράματα, υπολογίσαμε ένα συνολικό σκορ στερεοτυπικής βαθμολογίας για το κάθε παιδί προσθέτοντας την επίδοσή του στα δυο έργα. Η συνολική βαθμολογία των παιδιών μπορούσε να έχει εύρος από 0 – 4 βαθμούς. (Σημειώνουμε ότι δεν υπήρξε συνολική βαθμολογία 0 στις απαντήσεις των

παιδιών, γιατί κανένα παιδί δεν συγκέντρωσε μηδενική στερεοτυπική βαθμολογία και στα δύο έργα.)

Τα δεδομένα υποβλήθηκαν σε ανάλυση διακύμανσης (ANOVA) με ανεξάρτητη μεταβλητή την ηλικία των παιδιών και εξαρτημένη τις επιδόσεις των παιδιών στα δυο πειραματικά έργα. Η ανάλυση έδειξε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική επίδραση της ηλικίας $F(1,71) = 7,511, p = .001$. Η μέση επίδοση των παιδιών παρουσιάζεται στον Πίνακα 5, όπου φαίνεται ότι οι μέσοι όροι των παιδιών αυξάνονται ανά ηλικία. Η μέση επίδοση των παιδιών 2 ετών ($M = 2.29, SD = .85$) είναι μικρότερος σε σχέση με τα παιδιά 3 ετών ($M = 2.83, SD = .96$), τα οποία με τη σειρά τους έχουν χαμηλότερο μέσο όρο από τα παιδιά 4 ετών ($M = 3.29, SD = .85$). Οι απαντήσεις των παιδιών ελέγχθηκαν περαιτέρω με post-hoc tests χρησιμοποιώντας το δείκτη Scheffe. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στις ηλικίες των 2 και 4 ετών $p = .001$.

Πίνακας 5: Μέσοι όροι (και τυπικές αποκλίσεις) της συνολικής επίδοσης των παιδιών στο πρώτο και δεύτερο πειραματικό έργο

ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ	Μ.Ο. (Τ.Α)
2 ετών	2.29 (.85)
3 ετών	2.83 (.96)
4 ετών	3.29 (.85)

3.4 Τρίτο πειραματικό έργο: Ροζ και μπλε παιχνίδια για αγόρια και κορίτσια

Το τρίτο πειραματικό έργο επιχειρεί να ελέγξει εάν τα παιδιά θα αντιστοιχήσουν τέσσερις κάρτες παιχνιδιών σε ένα αγόρι και ένα κορίτσι, βάσει της

στερεοτυπικότητας του χρώματος των παιχνιδιών ή του είδους των παιχνιδιών. Ως προς την στερεοτυπία του χρώματος, οι απαντήσεις των παιδιών βαθμολογούνταν ως εξής: εάν για το κορίτσι επέλεγαν ένα ροζ παιχνίδι (αυτοκίνητο, εργαλεία), η επιλογή τους θεωρούνταν στερεοτυπική ως προς το χρώμα και τους δίνονταν 1 βαθμός για την κάθε απάντηση. Εάν επέλεγαν κάποιο ροζ παιχνίδι για το αγόρι, η επιλογή τους θεωρούνταν μη στερεοτυπική και τους δίνονταν ο βαθμός 0 για την κάθε απάντηση. Κατά τον ίδιο τρόπο, όταν επέλεγαν για το αγόρι μπλε παιχνίδι (κούκλα, κουζινικά) η επιλογή τους θεωρούνταν στερεοτυπική ως προς το χρώμα και τους δίνονταν ο βαθμός 1 για την κάθε απάντηση. Εάν επέλεγαν κάποιο μπλε παιχνίδι για το κορίτσι, η επιλογή τους θεωρούνταν μη στερεοτυπική και τους δίνονταν ο βαθμός 0 για την κάθε απάντηση. Αναλυτικά, εάν δεν επέλεγαν κανένα στερεοτυπικό χρώμα παιχνιδιού, η βαθμολογία τους ήταν $0+0=0$. Εάν επέλεγαν να δώσουν στο κορίτσι ένα στερεοτυπικό και ένα μη στερεοτυπικό χρώμα παιχνιδιού, η βαθμολογία τους ήταν $1+0=1$. Εάν επέλεγαν δυο στερεοτυπικά χρώματα παιχνιδιού, η βαθμολογία τους ήταν $1+1=2$. Κατά τον ίδιο τρόπο υπολογίζονταν η βαθμολογία για το αγόρι. Στο τέλος γινόταν πρόσθεση των δύο βαθμολογιών.

Έτσι ανάλογα με τις επιλογές του κάθε παιδιού, η συνολική του βαθμολογία που αντιστοιχεί στο βαθμό στερεοτυπικότητας, μπορεί να είναι 0 (καμία στερεοτυπική επιλογή - μηδενική στερεοτυπία), 2 (δύο στερεοτυπικές επιλογές - μέση στερεοτυπία) και 4 (τέσσερις στερεοτυπικές επιλογές - υψηλή στερεοτυπία).

Τα αποτελέσματα του συνόλου των παιδιών έδειξαν ότι το 64% δεν έκανε καμία χρωματικά στερεοτυπική επιλογή, το 37,5% έκανε δύο χρωματικά στερεοτυπικές επιλογές, ενώ μόλις το 11,1% έκανε τέσσερις χρωματικά στερεοτυπικές επιλογές. Προχωρώντας στα αποτελέσματα ανά ηλικία, βλέπουμε ότι το 20,8% των δίχρονων παιδιών δεν έκανε καμία χρωματικά στερεοτυπική επιλογή, το 66,7% έκανε δύο στερεοτυπικές επιλογές, ενώ το 12,5% μοίρασε όλα τα παιχνίδια σύμφωνα με τη στερεοτυπικότητα του χρώματος τους. Στην ηλικία των 3 ετών, το 62,5% των παιδιών δεν έκανε καμία χρωματικά στερεοτυπική επιλογή, το 25% των παιδιών έκανε δύο στερεοτυπικές επιλογές, ενώ το 12,5% μοίρασε όλα τα παιχνίδια σύμφωνα με τη στερεοτυπικότητα του χρώματός τους. Στην ηλικία των 4 ετών, το 70,8% δεν έκανε καμία χρωματικά στερεοτυπική επιλογή, το 20,8% των παιδιών έκανε δύο στερεοτυπικές επιλογές, ενώ το 8,3% μοίρασε όλα τα παιχνίδια σύμφωνα με τη στερεοτυπικότητα του χρώματός τους (Γράφημα 7).

Τα δεδομένα υποβλήθηκαν σε ανάλυση διακύμανσης (ANOVA) χρησιμοποιώντας το δείκτη Scheffe, με ανεξάρτητη μεταβλητή την ηλικία των παιδιών και εξαρτημένη την επίδοση των παιδιών. Η ανάλυση έδειξε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική επίδραση της ηλικίας $F(1,71) = 4.52$, $p = .014$. Η μέση επίδοση των παιδιών παρουσιάζεται στο Γράφημα 6, όπου μπορούμε να δούμε ότι οι μέσοι όροι μειώνονται ανά ηλικία: στα 2 έτη ($M = 2.16$, $SD = 1.16$) ο μέσος όρος είναι υψηλότερος από τα 3 έτη ($M = 1.0$, $SD = 1.44$), ο οποίος με τη σειρά του είναι υψηλότερος σε σχέση με τα 4 έτη ($M = .75$, $SD = 1.29$). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στις ηλικίες των 2 και 4 ετών ($p < .05$).

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, η στερεοτυπικότητα των επιλογών των παιδιών βάσει του χρώματος, ακολουθεί καθοδική πορεία καθώς η ηλικία μεγαλώνει. Έτσι υποδηλώνεται ότι η στερεοτυπικότητα του είδους των παιχνιδιών, υπερσχύει της στερεοτυπικότητας των χρωμάτων τους καθώς αυξάνεται η ηλικία των παιδιών.

Το συγκεκριμένο πείραμα σχεδιάστηκε για να μπορεί να ερμηνευθεί με δύο τρόπους: από τη μία πλευρά ως προς τη στερεοτυπικότητα του χρώματος των παιχνιδιών και από την άλλη ως προς τη στερεοτυπικότητα του είδους των παιχνιδιών. Έτσι θα μπορέσουμε να πάρουμε ενδείξεις για το αν υπερσχύει η στερεοτυπικότητα με βάση το χρώμα ή με βάση το είδος του παιχνιδιού στις επιλογές των παιδιών. Αφού παραθέσαμε τα αποτελέσματα με βάση τη στερεοτυπικότητα του χρώματος των παιχνιδιών, προχωράμε στα αποτελέσματα με βάση τη στερεοτυπικότητα του είδους των παιχνιδιών.

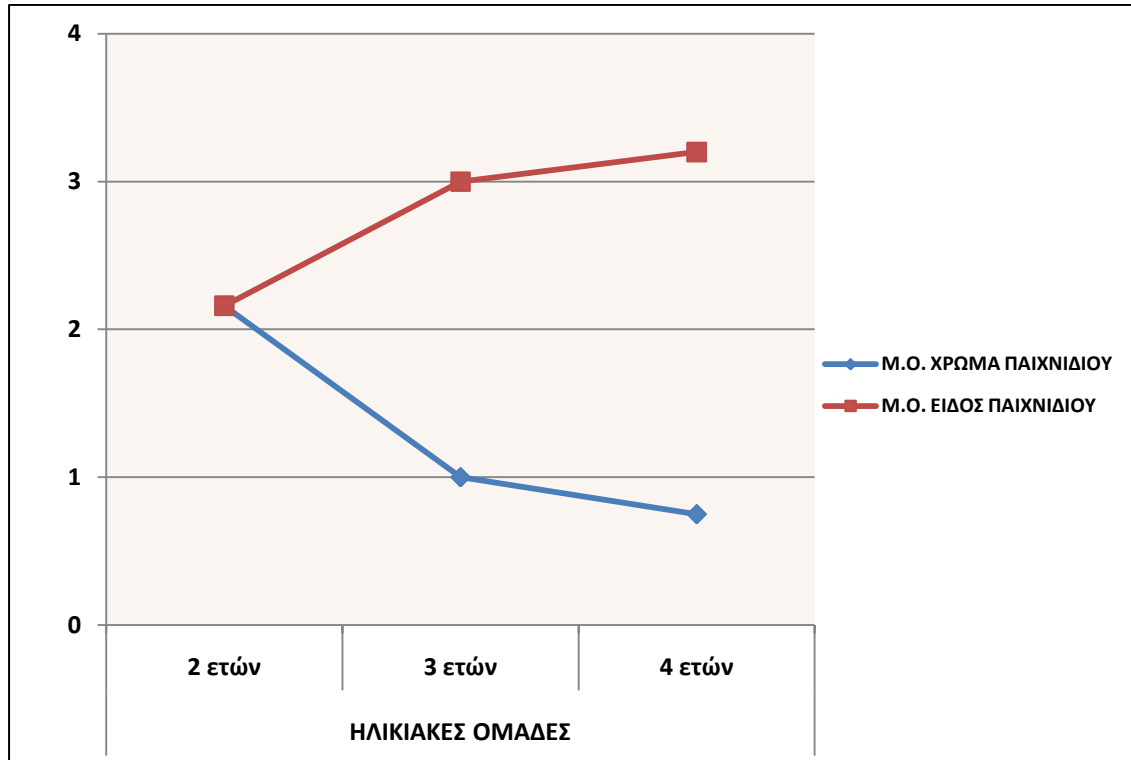
Ως προς την στερεοτυπία του είδους του παιχνιδιού, η βαθμολογία δόθηκε αντίστροφα από ότι για το χρώμα. Εάν για το κορίτσι επέλεξαν την κούκλα ή τα κουζινικά, η επιλογή τους θεωρούνταν στερεοτυπική ως προς το είδος του παιχνιδιού και δίνονταν 1 βαθμός για την κάθε απάντηση. Εάν επέλεξαν το αυτοκίνητο ή τα εργαλεία, η επιλογή τους θεωρούνταν μη στερεοτυπική και τους δίνονταν ο βαθμός 0 για την κάθε απάντηση. Κατά τον ίδιο τρόπο, όταν επέλεξαν για το αγόρι την κούκλα ή τα κουζινικά, η επιλογή τους θεωρούνταν μη στερεοτυπική ως προς το χρώμα και τους δίνονταν ο βαθμός 0 για την κάθε απάντηση. Εάν επέλεξαν το αυτοκίνητο ή τα εργαλεία, η επιλογή τους θεωρούνταν μη στερεοτυπική και τους δίνονταν ο βαθμός 0 για την κάθε απάντηση.

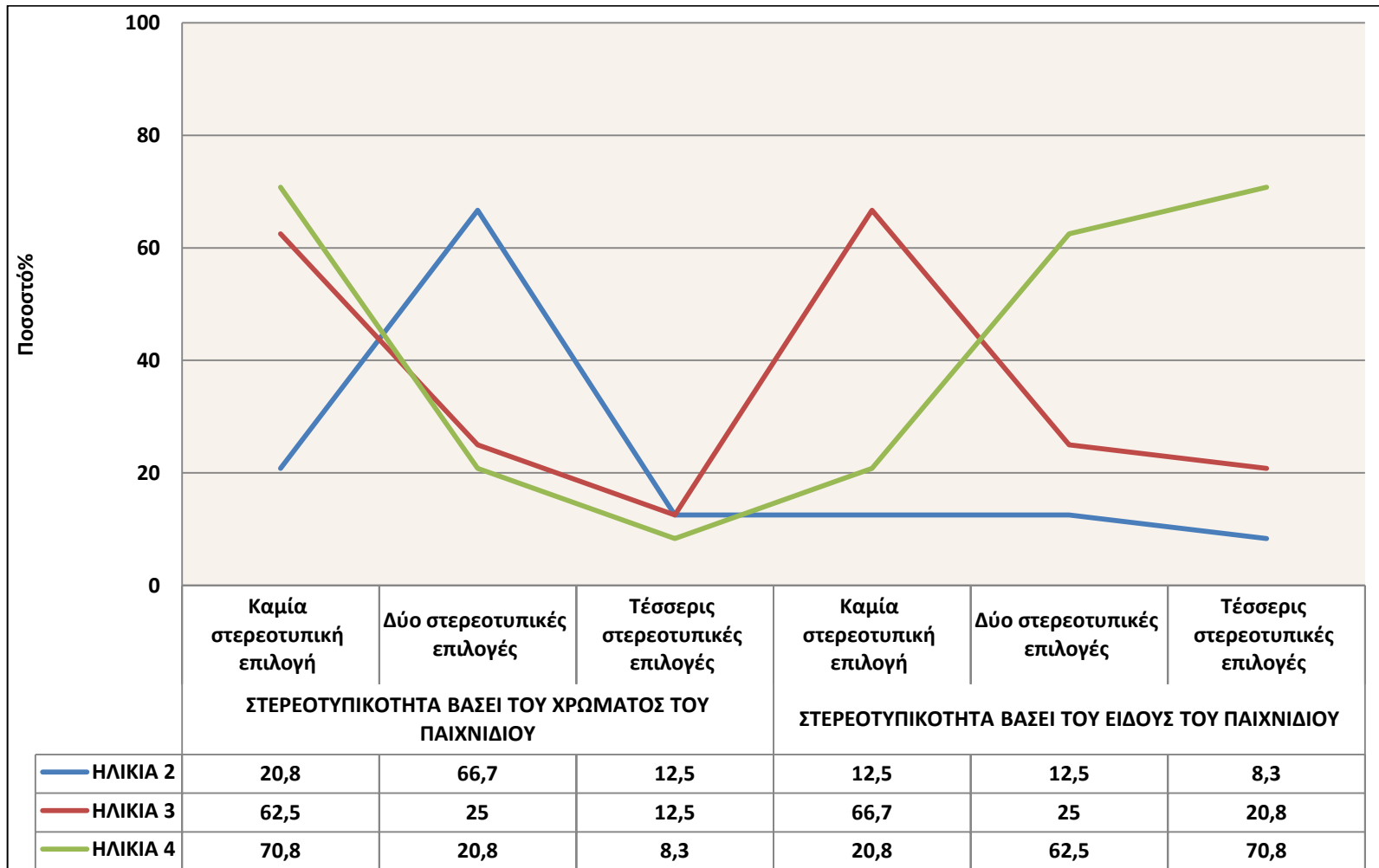
Τα αποτελέσματα του συνόλου των παιδιών έδειξαν ότι το 11,1 % δεν έκανε καμία στερεοτυπική επιλογή με βάση το είδος του παιχνιδιού το 37,5% έκανε δύο

στερεοτυπικές επιλογές και το 51,4% έκανε τέσσερις επιλογές. Στην ηλικία των 2 ετών, μόνο το 12,5% των παιδιών δεν έκανε καμία στερεοτυπική επιλογή με βάση το είδος του παιχνιδιού, το 66,7% των παιδιών έκανε δύο στερεοτυπικές επιλογές, ενώ το 20,8% μοίρασε όλα τα παιχνίδια σύμφωνα με τη στερεοτυπικότητα του είδους τους. Στην ηλικία των 3 ετών το 12,5% των παιδιών δεν έκανε καμία στερεοτυπική επιλογή, το 25% των παιδιών έκανε δύο στερεοτυπικές επιλογές, ενώ το 62,5% μοίρασε όλα τα παιχνίδια σύμφωνα με τη στερεοτυπικότητα του είδους τους. Στην ηλικία των 4 ετών, το 8,3% δεν έκανε καμία στερεοτυπική επιλογή, το 20,8% των παιδιών έκανε δύο στερεοτυπικές επιλογές, ενώ το 70,8% μοίρασε όλα τα παιχνίδια σύμφωνα με τη στερεοτυπικότητα του είδους τους (Γράφημα 7).

Τα δεδομένα υποβλήθηκαν σε ανάλυση διακύμανσης (ANOVA) χρησιμοποιώντας το δείκτη Scheffe, με ανεξάρτητη μεταβλητή την ηλικία των παιδιών και εξαρτημένη την επίδοση των παιδιών. Η ανάλυση έδειξε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική επίδραση της ηλικίας $F(1,71) = 4.52, p = .014$. Η μέση επίδοση των παιδιών παρουσιάζεται στο Γράφημα 6. Μπορούμε να δούμε, οι μέσοι όροι αυξάνονται ανά ηλικία: στα 2 έτη ($M = 2.16, SD = 1.16$) ο μέσος όρος είναι χαμηλότερος από τα 3 έτη ($M = 3.0, SD = 1.44$) ο οποίος με τη σειρά του είναι χαμηλότερος σε σχέση με τα 4 έτη ($M = 3.2, SD = 1.29$). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στις ηλικίες των 2 και 4 ετών ($p = .02$).

Γράφημα 6: Μέσοι όροι (Μ. Ο.) των επιδόσεων βάσει της στερεοτυπικότητας του χρώματος και του είδους των παιχνιδιών

Γράφημα 7: Ποσοστά αντιστοίχισης παιχνιδιών βάσει του είδους ή του χρώματος τους

Κεφάλαιο 4^ο

Συζήτηση

Η παρούσα έρευνα είχε ως στόχο να διερευνήσει την εμφάνιση των έμφυλων χρωματικών στερεοτύπων στα παιδιά προσχολικής ηλικίας. Πιο συγκεκριμένα, σκοπός της ήταν να εξετάσει αν τα παιδιά χρησιμοποιούν το στοιχείο του χρώματος για να αναγνωρίσουν το φύλο κάποιου και ταυτόχρονα αν πιστεύουν ότι κάποια χρώματα –στη συγκεκριμένη περίπτωση το μπλε και το ροζ– ταιριάζουν περισσότερο στο ένα φύλο παρά στο άλλο. Επιπλέον, επιχείρησε να διερευνήσει αν η ηλικία των παιδιών επηρεάζει την εμφάνιση στερεοτυπικών αντιλήψεων. Δηλαδή, αν όσο αυξάνεται η ηλικία των παιδιών, αυξάνονται και τα ποσοστά στερεοτυπικών αντιλήψεων που συνδέουν το φύλο με το χρώμα. Μια βασική πρωτοτυπία της έρευνας αυτής είναι ότι συμμετέχουν παιδιά 2 ετών, μια ηλικία που δεν έχει διερευνηθεί μέχρι στιγμής όσον αφορά τα στερεότυπα που συνδέουν το φύλο με το χρώμα. Για τη διερεύνηση των στόχων της έρευνας σχεδιάστηκαν τρία πειραματικά έργα. Τα δύο πρώτα, εξετάζουν αν τα παιδιά είναι γνώστες των κοινωνικών στερεοτύπων που συνδέουν το φύλο με το χρώμα, ενώ το τρίτο πειραματικό έργο εξετάζει τις επιλογές των παιδιών όταν βρίσκονται αντιμέτωπα με δύο διαφορετικά έμφυλα στερεότυπα.

Στη συνέχεια, γίνεται διεξοδική συζήτηση των ευρημάτων της παρούσας έρευνας και επιχειρείται η αποτίμησή τους σε σχέση με τα προηγούμενα ερευνητικά δεδομένα.

4.1 Χρωματικά στερεοτυπικές επιλογές στην ενδυμασία

Στο πρώτο πειραματικό έργο υποθέσαμε ότι τα παιδιά όλων των ηλικιών θα επιλέξουν στερεοτυπικά χρωματισμένα ρούχα για να ντύσουν ένα αγόρι και ένα

κορίτσι. Επιπλέον, υποθέσαμε ότι οι στερεοτυπικές επιλογές θα αυξάνονται με την ηλικία των παιδιών.

Τα αποτελέσματα που αφορούν το σύνολο των παιδιών, έδειξαν ότι η πλειοψηφία επέλεξε στερεοτυπικά χρωματισμένα ρούχα για το αγόρι και το κορίτσι. Συγκεκριμένα, το 73,6% των παιδιών επέλεξε ροζ χρώμα για να ντύσει το κορίτσι, ενώ το 68,1% των παιδιών επέλεξε μπλε χρώμα για να ντύσει το αγόρι. Όπως έχει φανεί και από την έρευνα των Shakin et al. (1985), ένα μεγάλο ποσοστό των βρεφών που παρατήρησαν σε ένα πολυκατάστημα, φορούσαν στερεοτυπικά χρωματισμένα ρούχα, κυρίως ροζ τα κορίτσια και μπλε τα αγόρια. Είναι πιθανόν ότι τα παιδιά αναγνωρίζουν ήδη από τα πρώτα χρόνια της ζωής τους, ότι υπάρχει μια χρωματική διαφοροποίηση των ρούχων ανάμεσα στα αγόρια και τα κορίτσια, παρατηρώντας και τα ίδια το περιβάλλον τους αλλά και τον εαυτό τους. Έτσι, κάνουν ανάλογες επιλογές που τα ίδια θεωρούν «κατάλληλες», για να ντύσουν ένα αγόρι και ένα κορίτσι.

Όσον αφορά τα παιδιά ηλικίας 2 ετών, παρατηρούμε ότι παρουσιάζουν αυξημένα ποσοστά στερεοτυπικών επιλογών. Συγκεκριμένα το 58,3% των παιδιών επέλεξε μπλε χρώμα για να ντύσουν το αγόρι, ενώ το 62,5% επέλεξε ροζ χρώμα για να ντύσουν το κορίτσι. Έτσι, επιβεβαιώνεται ο αρχικός μας ισχυρισμός, ότι τα παιδιά 2 ετών θα κάνουν στερεοτυπικές επιλογές που αφορούν το φύλο και το χρώμα. Παρατηρώντας τα ποσοστά και των υπόλοιπων ηλικιών, διαπιστώνουμε ότι όσο τα παιδιά μεγαλώνουν, κάνουν ακόμη περισσότερες στερεοτυπικές επιλογές. Αυτό, γίνεται εμφανές στα παιδιά των 3 ετών (το 70,8% επέλεξε ρούχο στερεοτυπικά χρωματισμένο για το κορίτσι, ενώ το 66,7% επέλεξε στερεοτυπικά χρωματισμένο ρούχο για το αγόρι) και ακόμη περισσότερο στα παιδιά 4 ετών (το 87,5% επέλεξε ρούχο στερεοτυπικά χρωματισμένο για το κορίτσι, ενώ το 79,2% επέλεξε στερεοτυπικά χρωματισμένο ρούχο για το αγόρι). Ωστόσο, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι η ανάλυση διακύμανσης (ANOVA) έδειξε ότι η σχέση μεταξύ στερεοτυπικών επιλογών και ηλικίας δε φτάνει σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι ο βαθμός απόδοσης ροζ ρούχου στα κορίτσια, είναι υψηλότερος σε σχέση με τα ποσοστά απόδοσης μπλε ρούχου στα αγόρια. Αυτό μάλιστα παρατηρείται, τόσο στο σύνολο του δείγματος, όσο και ανά ηλικία. Θα μπορούσαμε να πούμε ίσως ότι το ροζ είναι ένα χρώμα που έχει ταυτιστεί με τα κοριτσίστικα ρούχα ιδιαίτερα σε αυτή την ηλικία. Είναι πιθανόν, τα παιδιά να έχουν ήδη κάνει τη σύνδεση ότι το ροζ είναι ένα χρώμα που απευθύνεται κυρίως σε κορίτσια. Σε πρόσφατη έρευνα των Cunningham και Macrae (2011) σε παιδιά τριών

έως πέντε ετών που μελετούσε τις χρωματικές επιλογές επίπλων για ένα αγορίστικο και κοριτσίστικο δωμάτιο, βρέθηκε ότι το 90% των παιδιών επέλεξε ροζ έπιπλα για το κοριτσίστικο δωμάτιο, ενώ μόλις το 48,7% επέλεξε μπλε έπιπλα για το αγορίστικο δωμάτιο. Λαμβάνοντας υπόψη και τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, είναι πιθανόν ότι τα παιδιά έχουν συνδέσει σε μεγαλύτερο βαθμό το ροζ χρώμα των αντικειμένων ή των ρούχων με τα κορίτσια από ότι το μπλε με τα αγόρια. Ωστόσο, τα αποτελέσματα των Cunningham και Macrae (2011) δεν είναι απόλυτα συγκρίσιμα με αυτά της δικής μας έρευνας, γιατί οι ίδιοι είχαν δώσει περισσότερες χρωματικές επιλογές στα παιδιά (μπλε, ροζ, πράσινο, πορτοκαλί) και επιπλέον χρησιμοποίησαν έπιπλα και όχι ρούχα, κάτι που μπορεί να διαφοροποιήσει τα αποτελέσματα. Μπορούν όμως να τεθούν οι βάσεις, ώστε να παρατηρήσουμε εάν υπάρχει μια πιο αυστηρή αντιμετώπιση που αφορά τα χρώματα που «πρέπει» να φοράνε ή να έχουν στο περιβάλλον τους τα κορίτσια σε σχέση με τα αγόρια. Οι Miller et al. (2009) σε έρευνά τους που μελετούσε την πρόσβαση των παιδιών τριών έως δέκα ετών σε διαφορετικά στερεοτυπικά πεδία, έφτασαν σε παρόμοια συμπεράσματα όσον αφορά τις στερεοτυπικές αντιλήψεις που αφορούν τα κορίτσια. Συγκεκριμένα, η γνώση των παιδιών που αφορούσε τα στερεότυπα της εμφάνισης των κοριτσιών ήταν έκδηλη ακόμα και στα μικρότερα παιδιά της έρευνας. Τα ευρήματα αυτά εγείρουν ανησυχίες σχετικά με τις συνέπειες των κοινωνικών πιέσεων που ασκούνται στα κορίτσια.

4.2 Χρωματικά στερεότυπα και αναγνώριση του φύλου

Στο δεύτερο πειραματικό έργο υποθέσαμε ότι τα παιδιά όλων των ηλικιών θα χρησιμοποιήσουν το στοιχείο του χρώματος, στην προσπάθειά τους να αναγνωρίσουν το φύλο ενός ροζ και μπλε δελφινιού. Ακόμη, υποθέσαμε ότι οι στερεοτυπικές αντιλήψεις που συνδέουν το χρώμα με το φύλο θα παρουσιάσουν σταδιακή αύξηση με την ηλικία των παιδιών.

Παρατηρώντας τις απαντήσεις του συνόλου των παιδιών, βλέπουμε ότι η πλειοψηφία τους αναγνώρισε το φύλο των δελφινιών βάσει της στερεοτυπικότητας του χρώματός τους, αφού το 69% απάντησε ότι το μπλε δελφίνι είναι αγόρι ενώ το 72,2% απάντησε ότι το ροζ δελφίνι είναι κορίτσι. Έτσι, επιβεβαιώνεται η αρχική μας υπόθεση ότι τα παιδιά θα χρησιμοποιήσουν το στοιχείο του χρώματος για να

αναγνωρίσουν το φύλο των δελφινιών. Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής έρχονται σε συμφωνία με αυτά των Picariello et al. (1990), που είχαν δείξει ότι τα παιδιά αναγνώρισαν το φύλο των ζώων, ανάλογα με τη στερεοτυπικότητα του χρώματός τους.

Προχωρώντας στην ανάλυση των απαντήσεων των παιδιών 2 ετών, βλέπουμε ότι μοιάζουν να δίνονται με τυχαίο τρόπο. Για το μπλε δελφίνι οι στερεοτυπικές απαντήσεις αγγίζουν το ποσοστό τυχαίας επιλογής (50%), ενώ για το ροζ δελφίνι το ποσοστό είναι λίγο μεγαλύτερο (58%). Έτσι, η δεύτερη υπόθεσή μας που αφορά την επίδειξη στερεοτυπικών αντιλήψεων από την ηλικία των 2 ετών δεν επαληθεύεται. Τα αποτελέσματα του δεύτερου πειραματικού έργου για τα δίχρονα παιδιά, έρχονται σε αντίθεση με τα αποτελέσματα του πρώτου, όπου τα παιδιά έδειξαν μεγαλύτερα ποσοστά στερεοτυπικών επιλογών. Είναι πιθανόν ότι τα παιδιά της ηλικίας αυτής δεν μπορούν εύκολα να κατανοήσουν πως ένα ζώο (στη συγκεκριμένη περίπτωση το δελφίνι) μπορεί να είναι αρσενικό ή θηλυκό και έτσι οι επιλογές τους κλίνουν προς ένα τυχαίο ποσοστό. Αντίθετα, όταν έχουν να κάνουν με ένα αληθινό αγόρι ή κορίτσι όπως στο πρώτο πειραματικό έργο, ίσως να μπορούν πιο εύκολα να κάνουν τις νοητικές διασυνδέσεις μεταξύ φύλου και χρώματος. Ακόμη, θα μπορούσε να φανερώνει τη δυσκολία των παιδιών της ηλικίας αυτής, να επεξεργαστούν αντιφατικές πληροφορίες. Από την ηλικία των 3 ετών η εμφάνιση στερεοτυπικών απαντήσεων παρουσιάζει μεγάλη αύξηση σε σχέση με την ηλικία των 2 ετών, αφού 70,8% των παιδιών απάντησε ότι το μπλε δελφίνι είναι αγόρι ενώ το 75% απάντησε ότι το ροζ δελφίνι είναι κορίτσι. Τέλος, τα παιδιά των 4 ετών έδωσαν περισσότερες στερεοτυπικές απαντήσεις, με το 87,5% των συμμετεχόντων να έχει απαντήσει ότι το μπλε δελφίνι είναι αγόρι, ενώ το 83,3% ότι το ροζ δελφίνι είναι κορίτσι.

Όπως και στο πρώτο πειραματικό έργο, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι ο αριθμός των στερεοτυπικών απαντήσεων που αφορούν τη σύνδεση του ροζ με τα κορίτσια, είναι μεγαλύτερος από ότι του μπλε με τα αγόρια, στις περισσότερες περιπτώσεις. Τόσο το σύνολο των παιδιών, όσο και τα δίχρονα και τρίχρονα παιδιά, θεωρούν ότι το ροζ δελφίνι είναι κορίτσι σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι το μπλε δελφίνι αγόρι. Μόνο στην ηλικία των 4 ετών βλέπουμε ότι το ποσοστό στερεοτυπικών απαντήσεων για το μπλε δελφίνι ξεπερνά (αν και με πολύ μικρή διαφορά) τις στερεοτυπικές απαντήσεις για το ροζ δελφίνι. Ομοίως, όπως και στο πρώτο πειραματικό έργο, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι τα παιδιά έχουν μάθει να συνδέουν σε μεγαλύτερο βαθμό το ροζ χρώμα με τα κορίτσια από ότι το μπλε με τα

αγόρια, ακόμα και στις πολύ μικρές ηλικίες που μελετούμε. Μόνο στην ηλικία των 4 ετών βλέπουμε μια σημαντικά μεγαλύτερη αύξηση των στερεοτυπικών απαντήσεων για το μπλε δελφίνι.

Εξετάζοντας τους μέσους όρους των στερεοτυπικών απαντήσεων των παιδιών, παρατηρούμε ότι αυξάνονται με την ηλικία των παιδιών, τόσο για το ροζ όσο και για το μπλε δελφίνι. Ωστόσο, η ανάλυση που πραγματοποιήθηκε ανέδειξε στατιστικά σημαντική επίδραση της ηλικίας στις επιδόσεις των παιδιών, μόνο στην περίπτωση του μπλε δελφινιού. Αυτό είναι πιθανόν να συμβαίνει, γιατί όπως είδαμε και παραπάνω, ήδη από πολύ μικρή ηλικία, τα παιδιά έχουν κάνει τη σύνδεση μεταξύ του ροζ χρώματος και των κοριτσιών και οι απαντήσεις τους τείνουν να είναι πιο στερεοτυπικές. Τα αποτελέσματα αυτά έρχονται σε αντίθεση με τα εκείνα των Picariello et al. (1990), όπου δεν αναδείχθηκε κάποια στατιστικά σημαντική επίδραση της ηλικίας των παιδιών, για κανένα από τα στερεοτυπικά χρωματισμένα ζώα.

Τα δύο πρώτα πειραματικά έργα σχεδιάστηκαν για να δρουν συμπληρωματικά μεταξύ τους, προκειμένου να διερευνηθεί ο τρόπος με τον οποίο τα παιδιά συνδέουν τα χρώματα με την έννοια του φύλου. Προσθέτοντας τις βαθμολογίες των παιδιών στα δυο έργα υπολογίσαμε ένα συνολικό σκορ στερεοτυπικών απαντήσεων. Υποθέσαμε ότι οι στερεοτυπικές απαντήσεις θα παρουσιάσουν σταδιακή αύξηση με την ηλικία των παιδιών. Ενώ στα μεμονωμένα έργα δε φάνηκαν σε τόσο μεγάλο βαθμό οι επιδράσεις της ηλικίας, προσθέτοντας τις απαντήσεις των παιδιών βρέθηκε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική επίδραση της ηλικίας, επιβεβαιώνοντας τον αρχικό μας ισχυρισμό. Πιο συγκεκριμένα, οι αναλύσεις έδειξαν ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στις ηλικίες των 2 και 4 ετών. Έτσι, τα συμπεράσματά μας είναι σύμφωνα με προηγούμενες έρευνες, που δείχνουν ότι τα έμφυλα στερεότυπα αυξάνονται ραγδαία κατά την προσχολική ηλικία (Campbell, Shirley, & Candy, 2004. Levy, 1999. Miller, Lurye, Zosuls, & Ruble, 2009. Ruble, Taylor, Cyphers, Greulich, Lurye, & Shrout, 2007).

4.3 Στερεοτυπικές επιλογές βάσει του χρώματος ή του είδους του παιχνιδιού

Στο τρίτο πειραματικό έργο επιχειρήσαμε να ελέγξουμε εάν τα παιδιά θα αντιστοιχήσουν τέσσερις κάρτες παιχνιδιών σε ένα αγόρι και ένα κορίτσι, βάσει της στερεοτυπικότητας του χρώματος των παιχνιδιών ή του είδους των παιχνιδιών. Υποθέσαμε ότι τα παιδιά όλων των ηλικιών θα μοιράσουν τα παιχνίδια βάσει της στερεοτυπικότητας του είδους τους και όχι βάσει του χρώματος τους, όπως έχει φανεί και από προηγούμενες έρευνες (Karniol, 2011. Picariello et al., 1990).

Τα αποτελέσματα μπορούν να ερμηνευθούν με δύο τρόπους: από την πλευρά της στερεοτυπικότητας του χρώματος των παιχνιδιών και από την πλευρά του είδους των παιχνιδιών που επιλέχθηκαν να δοθούν σε ένα αγόρι και ένα κορίτσι. Στην ηλικία των 2 ετών, ένα μεγάλο ποσοστό των παιδιών (89,2%) έκανε συνολικά από δύο έως τέσσερις επιλογές παιχνιδιών που ήταν στερεοτυπικά χρωματισμένα. Ταυτόχρονα, εξετάζοντας τα αποτελέσματα βάσει της στερεοτυπικότητας του είδους των παιχνιδιών παρατηρούμε ότι το 87,5% των παιδιών 2 ετών, έκανε συνολικά από δύο ως τέσσερις επιλογές παιχνιδιών που ήταν στερεοτυπικά ως προς το είδος τους. Βλέπουμε ότι τα ποσοστά που συγκέντρωσαν τα παιδιά 2 ετών, όσον αφορά τη στερεοτυπικότητα του χρώματος και του είδους των παιχνιδιών, είναι πολύ κοντινά μεταξύ τους (89,2 και 87,5% αντίστοιχα), με τη στερεοτυπικότητα του χρώματος να ξεπερνά ελαφρά το ποσοστό στερεοτυπικότητας του είδους του παιχνιδιού. Έτσι, ο αρχικός μας ισχυρισμός που αφορούσε τα παιδιά 2 ετών δεν επιβεβαιώθηκε, αφού οι επιλογές τους μοιράστηκαν, δίχως να βασίζονται κυρίως στη στερεοτυπικότητα του είδους τους. Επειδή δεν υπάρχουν αντίστοιχες έρευνες όπως η παρούσα, που να εξετάζουν αν υπερισχύει η στερεοτυπικότητα του χρώματος ή του είδους των παιχνιδιών στην ηλικία των 2 ετών, δεν μπορούμε να συγκρίνουμε τα αποτελέσματά μας με κάποια προηγούμενα. Ήδη από προηγούμενες έρευνες, έχει φανεί ότι τα παιδιά αναγνωρίζουν τη στερεοτυπικότητα των παιχνιδιών και δείχνουν ανάλογη προτίμηση σε αυτά, πριν ακόμη μπουνε στο δεύτερο έτος (Serbin et al., 2001). Η παρούσα έρευνα όμως, χρησιμοποιούσε το στοιχείο του χρώματος ως ένα επιπλέον στοιχείο ελέγχου, για να δούμε αν τα παιδιά πραγματικά κάνουν επιλογές που να βασίζονται στο χρώμα ή το είδος του παιχνιδιού και τι τελικά υπερισχύει. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνάς μας, είναι πιθανό, ότι στην ηλικία των 2 ετών, τα

παιδιά δεν έχουν εγκαθιδρύσει πλήρως τις στερεοτυπικές αντιλήψεις που συνδέουν συγκεκριμένα παιχνίδια με τα δύο φύλα. Θα μπορούσε όμως να σημαίνει, ότι τα παιδιά αυτής της ηλικίας παρασύρονται εξίσου από το έντονο χαρακτηριστικό του χρώματος ενός παιχνιδιού και το κατατάσσουν ανάλογα στα δύο φύλα. Ίσως, λοιπόν στα 2 έτη, η στερεοτυπικότητα του χρώματος να είναι εξίσου σημαντική με τη στερεοτυπικότητα του είδους του παιχνιδιού, σε αντίθεση με όσα έχουν δείξει αντίστοιχες έρευνες σε μεγαλύτερα παιδιά (Karniol, 2011). Η ένδειξη αυτή, χρήζει περαιτέρω διερεύνησης.

Προχωρώντας στην ανάλυση των αποτελεσμάτων στα παιδιά ηλικίας 3 και 4 ετών, βλέπουμε ότι οι επιλογές βάσει του χρώματος των παιχνιδιών μειώνεται σημαντικά (32,5% και 29,1% αντίστοιχα). Όπως φαίνεται και από τους μέσους όρους (βλ. Γράφημα 6), στις ηλικίες αυτές το μοίρασμα των παιχνιδιών έγινε βάσει της στερεοτυπικότητας του είδους τους και όχι του χρώματος τους. Έτσι, επιβεβαιώνεται η αρχική μας υπόθεση ότι όσο τα παιδιά μεγαλώνουν, θα αυξάνονται οι στερεοτυπικές επιλογές τους που αφορούν το είδος του παιχνιδιών, ενώ αντίθετα οι επιλογές που γίνονται βάσει του χρώματος των παιχνιδιών θα μειώνονται.

4.4 Περιορισμοί και προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Η συγκεκριμένη έρευνα συνέβαλλε ώστε να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά συνδέουν τα χρώματα με τα έμφυλα στερεότυπα. Επιπλέον, έδωσε ενδείξεις ότι οι στερεοτυπικές πεποιθήσεις είναι παρούσες και στην ηλικία των 2 ετών. Οι μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να στραφούν προς τη μελέτη της συγκεκριμένης ηλικίας, εξετάζοντας ένα μεγαλύτερο δείγμα σε σχέση με την παρούσα έρευνα.

Η συγκεκριμένη έρευνα είχε ορισμένους περιορισμούς. Τα αποτελέσματα της βασίζονται σε ένα δείγμα μεσαίας τάξης, μιας μεγάλης ελληνικής πόλης. Όπως έχει αναφερθεί και από άλλους ερευνητές (Miller et al., 2009), οι στερεοτυπικές αντιλήψεις εξαρτώνται από το πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο λαμβάνει χώρα μια συγκεκριμένη έρευνα. Έτσι, μπορούν να υπάρχουν ομοιότητες ή διαφορές σε σχέση με έρευνες που γίνονται σε άλλα πολιτισμικά περιβάλλοντα. Σε μελλοντική έρευνα,

χρησιμοποιώντας παρόμοιο πειραματικό σχέδιο, θα μπορούσαν να διερευνηθούν οι αντιλήψεις των παιδιών που μεγάλωσαν σε διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον.

Ένας ακόμη περιορισμός της έρευνάς μας, είναι ότι δεν υπήρχαν ουδέτερα χρωματικά ερεθίσματα ή επιπλέον χρώματα που έχουν αναφερθεί ως στερεοτυπικά σε προηγούμενες έρευνες και έτσι δεν γνωρίζουμε πως θα επιδρούσαν στη διαμόρφωση των επιλογών των παιδιών. Επόμενη έρευνα θα μπορούσε να εντάξει στο σχεδιασμό της χρώματα όπως το πορτοκαλί και το κίτρινο που δεν έχουν συνδεθεί έντονα με στερεοτυπικές αντιλήψεις, ή χρώματα όπως το μωβ και το πράσινο που έχουν αναδειχθεί ως στερεοτυπικά από προηγούμενες έρευνες (Jong et al., 1998. Karniol, 2011. Read & Uprington, 2009).

Στο τρίτο πειραματικό έργο επιχειρήσαμε να ελέγξουμε εάν τα παιδιά θα αντιστοιχίσουν τέσσερις κάρτες παιχνιδιών σε ένα αγόρι και ένα κορίτσι, βάσει της στερεοτυπικότητας του χρώματος των παιχνιδιών ή του είδους των παιχνιδιών. Ένας περιορισμός του συγκεκριμένου πειραματικού έργου, ήταν ότι τα παιδιά έπρεπε να αντιστοιχίσουν και τις τέσσερις κάρτες που τους δίνονταν στο αγόρι και το κορίτσι δίχως να έχουν το δικαίωμα να αφήσουν κάποια κάρτα εκτός. Αυτό έγινε σε μια προσπάθεια απλοποίησης του πειραματικού έργου, μιας και απευθυνόμασταν σε πολύ μικρές ηλικίες. Αυτό όμως, θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα το παιδί να μοιράζει κάποιες από τις κάρτες τυχαία, ακόμα και αν δε θεωρεί ότι ταιριάζουν στο αγόρι ή στο κορίτσι, απλά επειδή είναι υποχρεωμένο να το κάνει. Σε επόμενο σχεδιασμό, θα μπορούσαν να διατεθεί μεγαλύτερος αριθμός καρτών στα παιδιά, και να έχουν το δικαίωμα να αφήσουν κάποιες από τις κάρτες εκτός. Έτσι, θα μπορούσαμε να δούμε ποιες είναι αυτές οι κάρτες που θεωρεί περισσότερο ταιριαστές για ένα αγόρι ή ένα κορίτσι και ποιες όχι. Επιπλέον, επειδή δεν μπορέσαμε να βγάλουμε συμπέρασμα για το αν τα παιδιά των 2 ετών επηρεάζονται περισσότερο από το χρώμα ενός παιχνιδιού ή από το είδος του, περαιτέρω έρευνες θα ήταν ωφέλιμες. Ένας τρόπος να εξεταστεί αν τα παιδιά επηρεάζονται από το χρώμα ή από το είδος του αντικειμένου θα ήταν να δημιουργηθούν δύο ομάδες παιδιών, μια πειραματική και μια ελέγχου. Στην πειραματική ομάδα θα μοιράζονταν στερεοτυπικά χρωματισμένα παιχνίδια, παρόμοια με την παρούσα έρευνα, και στην άλλη ασπρόμαυρα. Με το συγκεκριμένο ελιγμό, θα μπορούσαμε να δούμε αν τα στερεοτυπικά χρωματισμένα παιχνίδια διαφοροποιούν τις επιλογές των παιδιών σε σχέση με τα ασπρόμαυρα παιχνίδια.

4.5 Γενικά συμπεράσματα

Η παρούσα έρευνα είναι σύμφωνη με τα ευρήματα προηγούμενων ερευνών που δείχνουν ότι η στερεοτυπική γνώση που αφορά τα δύο φύλα, αυξάνεται με την ηλικία των παιδιών (Campbell, Shirley, & Candy, 2004. Karniol, 2011. Levy, 1999. Miller, Lurye, Zosuls, & Ruble, 2009. Ruble, Taylor, Cyphers, Greulich, Lurye, & Shrout, 2007). Το πρώτο πειραματικό έργο έδειξε ότι τα παιδιά επιλέγουν διαφορετικά χρώματα για να ντύσουν ένα αγόρι και ένα κορίτσι, ενώ το δεύτερο ότι χρησιμοποιούν το χρώμα ως στοιχείο αναγνώρισης των δύο φύλων. Το τρίτο πειραματικό έργο έδειξε ότι τα παιδιά ηλικίας 3 και 4 ετών, όταν βρίσκονται αντιμέτωπα με το χρώμα ή το είδος ενός παιχνιδιού, επιλέγουν βάσει της στερεοτυπικότητας του είδους του παιχνιδιού. Έτσι, είναι πιθανό ότι η στερεοτυπικότητα του χρώματος είναι ένα λιγότερο σημαντικό στοιχείο για τα παιδιά όταν συγκρούεται με άλλα στερεοτυπικά στοιχεία (Karniol, 2011), όπως για παράδειγμα το είδος ενός παιχνιδιού.

Η μεγαλύτερη συμβολή της έρευνας αυτής γίνεται στη διερεύνηση των στερεοτυπικών πεποιθήσεων των παιδιών 2 ετών, που αφορούν τη σύνδεση φύλου και χρώματος. Τα ευρήματα μας δίνουν ενδείξεις ότι τα παιδιά από την ηλικία των 2 ετών έχουν ήδη αποκτήσει τις στερεοτυπικές πεποιθήσεις που συνδέουν το φύλο με το χρώμα. Καθώς όμως τα δίχρονα παιδιά, εμφάνισαν αυξημένες στερεοτυπικές πεποιθήσεις μόνο στο ένα από τα δύο πρώτα πειραματικά έργα, είναι φανερό πως είναι αναγκαίο να γίνουν μελλοντικές έρευνες που θα δώσουν περισσότερα στοιχεία πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα. Οι στερεοτυπικές πεποιθήσεις εμφανίστηκαν ιδιαίτερα αυξημένες στα τετράχρονα παιδιά. Τα αποτελέσματα αυτά, είναι σύμφωνα με τη γνωστική – αναπτυξιακή οπτική, σύμφωνα με την οποία τα παιδιά αποκτούν τη γνωστική κατανόηση του φύλου τους και της σταθερότητας του, περίπου στα πέντε χρόνια ζωής (Ruble et al., 2007).

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι από την ηλικία των 2 ετών, τα παιδιά κάνουν τη σύνδεση χρώματος και φύλου και έχουν ήδη θέσει τις βάσεις για την εφαρμογή και ενεργοποίηση των έμφυλων στερεοτύπων στη μετέπειτα ζωή τους. Όπως αναφέρουν και οι Cunningham και Macrae (2011), τα ροζ και μπλε ρούχα και παιχνίδια, δεν είναι από τη φύση τους προβληματικά. Όταν όμως συνδέουμε συχνά κάποια συγκεκριμένα χρώματα με τα δύο φύλα, τότε δημιουργούνται ανεπιθύμητα

εμπόδια για την μείωση των έμφυλων προκαταλήψεων στην ενήλικη ζωή. Αντιμετωπίζοντας τα έμφυλα στερεότυπα όταν πρωτοεμφανίζονται, δηλαδή κατά την προσχολική ηλικία, μπορούμε να αναχαιτίσουμε την εμφάνισή τους και να βοηθήσουμε τα παιδιά να αναπτύξουν το δυναμικό τους χωρίς να επηρεάζονται από εσφαλμένες αντιλήψεις που υπάρχουν στο περιβάλλον τους.

Βιβλιογραφία

- Alexander, G. M. (2003). An evolutionary perspective of sex – typed toy preferences: Pink, blue, and the brain. *Archives of Sexual Behavior*, 32(1), 7 – 14.
- Anderson, D. D., & Hamilto, M. (2005). Gender role stereotyping in Children’s picture books: The invisible father. *Sex Roles* 52(3/4), 145 – 151.
- Arnot, M. (2002). *Διαδικασίες αναπαραγωγής του φύλου: Εκπαιδευτική θεωρία και φεμινιστικές πολιτικές*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Auster, J. C., & Mansbach, C. S. (in press). The gender marketing of toys: An analysis of color and type of toy on the Disney store website. *Sex Roles*.
- Bar – Tal, D. (1996). Development of social categories and stereotypes in early childhood: The case of “the Arab” concept formation, stereotype and attitudes by Jewish children in Israel. *International Journal of Intercultural Relations*, 20(3/4), 341 – 370.
- Bennett, M., & Sani, F. (2006). Contextual variation in stereotype content: An investigation of children’s central tendency and group variability judgements. *Social development*, 15(4), 692 – 708.
- Bigler, R. S. (1999). Psychological interventions designed to counter sexism in children: Empirical limitations and theoretical foundations. In W. B. Swann, G. H. Langlois & L. A. Gilbert (Ed.), *Sexism and stereotypes in modern society: The gender science of Janet Taylor Spence* (pp. 129 – 151). Washington: American Psychological Association.
- Bigler, R. S., & Liben, L. S. (1990). The role of attitudes and intervention in gender schematic processing. *Child Development*, 61, 1440 – 1452.
- Bigler, R. S., & Liben, L. S. (1993). Cognitive mechanisms in children’s gender stereotyping: Theoretical and educational implications of cognitive based intervention. *Child Development*, 63, 1351 – 1363.

- Biernat, M., & Kobrynowicz, D. (1999). A shifting standards perspective on the complexity of gender stereotypes and gender stereotyping. In W. B. Swann, G. H. Langlois & L. A. Gilbert (Ed.), *Sexism and stereotypes in modern society: The gender science of Janet Taylor Spence* (pp. 74 – 106). Washington: American Psychological Association.
- Blaise, M. (2005). *Playing it straight: Uncovering Gender discourses in the early childhood classroom*. New York: Routledge.
- Boyatzis, C. J., & Eades, J. (1999). Gender differences in preschoolers' and kindergartners' artistic production and preference. *Sex Roles*, 41(7), 627 – 638.
- Brabandt, S., & Mooney, L. (1989). Him, her, or either: Sex of person addressed and interpersonal communication. *Sex Roles*, 20(1/2), 47 – 58.
- Bridges, J. S. (1993). Pink or blue: Gender – stereotypic perceptions of infants as conveyed by birth congratulations cards. *Psychology of Women Quarterly*, 17, 193 – 205.
- Brinkman, B. G., Jedinak, A., Rosen, L. A., & Zimmerman, T. S. (2011). Teaching children fairness: Decreasing gender prejudice among children. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 11(1), 61 – 81.
- Brown, P. M., & Turner, J. C. (2002). The role of theories in the formation of stereotype content. In C. Mc Garty, V. Y. Yzerbyt, & R. Spears (Ed.), *Stereotypes as explanations: the formation of meaningful beliefs about social groups* (pp. 67 – 89). United Kingdom: Cambridge University Press.
- Bussey, K., & Bandura, A. (1999). Social Cognitive theory of gender development and differentiation. *Psychological Review*, 106, 676 – 713.
- Campbell, A., Shirley, L., & Candy, J. (2004). A longitudinal study of gender – related cognition and behavior. *Developmental Science*, 7(1), 1 – 9.
- Carter, D. B., & Levy, G. D. (1988). Cognitive aspects of early sex - role development: the influence of gender schemas on preschoolers' memories and preferences for sex – typed toys and activities. *Child Development*, 59, 782 – 792.

- Carver, P. R., Yunger, J. L., & Perry, D. G. (2003). Gender identity and adjustment in middle childhood. *Sex Roles, 49*(3/4), 95 – 109.
- Cherney, I. D., Kelly – Vance, L., Glover, K. G., Ruane, A., & Ryalls, B. O. (2003). The Effects of Stereotyped Toys and Gender on Play Assessment in Children Aged 18 - 47 Months. *Educational Psychology, 23*(1), 95 – 106.
- Chick, K. A., Heilman-Houser, R. A., & Hunter, M. (2002). The impact of child care on gender role development and gender stereotypes. *Early Childhood Education Journal, 29*(3), 149 – 154.
- Child, I. L., Hansen, J. A., & Hornbeck, F. W. (1968). Age and sex differences in children's color preferences. *Child Development, 39*(1), 237 – 247.
- Coltrane, S., & Adams, M. (1996). Work – family imagery and gender stereotypes: Television and the reproduction of difference. *Journal of Vocational Behavior, 50*(2), 323 – 347.
- Condry, J. C., & Ross, D. F. (1985). Sex and aggression: The influence of gender label on the perception of aggression in children. *Child Development, 56*(1), 225 – 233.
- Conell, R. W. (2006). *Το κοινωνικό φύλο*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Costa, J. A. (1994). Gender issues: Gender as a cultural construct. *Advances in Consumer Research, 21*, 372 – 373.
- Cramer, P., & Skidd, J. E. (1992). Correlates of self – worth in preschoolers: The role of gender – stereotyped styles on behavior. *Sex Roles, 26*(9/10), 369 – 390.
- Cunningham, S. J., & Macrae, C. N. (2011). The colour of gender stereotyping. *The British Psychological Society, 102*, 598 – 614.
- Δημητρίου – Χατζηνεοφύτου, Α. (2001). *Τα 6 πρώτα χρόνια της ζωής*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Eagly, A. H., Wood, W. & Diekmann, A. B. (2000). Social role theory of sex differences and similarities: A current appraisal. In T. Eckes & H. M. Trautner

- (Ed.), *The developmental social psychology of gender* (pp. 123 – 174). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Eliot, L. (2010). The myth of pink and blue brains. *Educational leadership*, 68(3), 32 – 36.
- Elmore, K. C., & Oyserman, D. (2012). If ‘we’ can succeed ‘I’ can too: Identity based motivation and gender in the classroom. *Contemporary Educational Psychology*, 37, 176 – 185.
- Fabes, R. A., Martin, C. L. & Hanish, L. D. (2003). Young children’s play qualities in same-, other-, and mixed- sex peers groups. *Child Development*, 74, 921 – 932.
- Feldman, R. S. (2009). *Εξελικτική ψυχολογία – Διά βίου ανάπτυξη (Τόμος Α’)*. Αθήνα: Gutenberg.
- Flerx, V. C., Fidler, D. S., & Rogers, R. W. (1977). Sex roles stereotypes: Developmental aspects and early intervention. *Child Development*, 47, 998 – 1007.
- Francis, B. (1998). *Power plays: Primary school children’s constructions of gender, power and adult work*. London: Trentham Books.
- Franklin, A., Pitchford, N., Hart, L., Davies, I. R. L., Clause S., & Jennings, S. (2008). Salience of primary and secondary colours in infancy. *British Journal of Developmental Psychology*, 26, 471–483.
- Franklin, A., Bevis, L., Ling, Y., & Hurlbert, A. (2010). Biological components of colour preference infancy. *Developmental Science*, 13(2), 346 -354.
- Frassanito, P., Pettorini, B. (2008). Pink and blue: The color of gender. *Child’s nervous system*, 24, 881 – 882.
- Freeman, N. K. (2007). Preschoolers’ Perceptions of Gender Appropriate Toys and their Parents’ Beliefs About Genderized Behaviors: Miscommunication, Mixed Messages, or Hidden Truths? *Early Childhood Education Journal*, 34(5), 357 - 366.

- Goldstone, R. L., Lipka, Y., Shiffrin, R. M. (2000). Altering object representations through category learning. *Cognition*, 78, 27 – 43.
- Golombok, S., Rust, J., Zervoulis, K., Croudace, T., Golding, J., & Hines, M. (2008). Developmental trajectories of sex - typed behavior in boys and girls: A longitudinal general population study of children aged 2.5 – 8 years. *Child Development*, 79(5), 1583 – 1593.
- Gooden, A. M., & Gooden, M. A. (2001). Gender representations in notable children's picture books: 1995 – 1999. *Sex Roles*, 45(1/2), 89 -101.
- Grace, D. M., David, B. J., & Ryan, M. K. (2008). Investigating Preschoolers' Categorical Thinking About Gender Through Imitation, Attention, and the Use of Self-Categories. *Child Development*, 79(6), 1928 – 1941.
- Glick, P., Fisker, S. T. (1999). Sexism and other “isms”: Interdependence, status and the ambivalent content of stereotypes. In W. B. Swann, G. H. Langlois & L. A. Gilbert (Ed.), *Sexism and stereotypes in modern society: The gender science of Janet Taylor Spence* (pp. 193 – 221). Washington: American Psychological Association.
- Grieshaber, S. (1998). Constructing the gendered infant. In N. Yelland (Ed.), *Gender in early childhood* (pp. 15 – 35). London: Routledge.
- Haslam, S. A., Turner, J. C., Oakes P. J., Reynolds, K. J., & Doosje, B. (2002). From personal pictures in the head to collective tools in the world: How share stereotypes allow groups to represent and change social reality. In C. Mc Garty, V. Y. Yzerbyt, & R. Spears (Ed.), *Stereotypes as explanations: the formation of meaningful beliefs about social groups* (pp. 157 – 185). United Kingdom: Cambridge University Press.
- Hicks, S. (2008). Gender role models... who needs 'em?! *Qualitative Social Work*, 7(1), 43 – 59.
- Hilliard, L. J., & Liben, L. S. (2010). Differing levels of gender salience in preschool classrooms: Effects on children's gender attitudes and intergroup bias. *Child Development*, 81(6), 1787 – 1798.

- Hurlbert, A. C., & Ling, Y. (2007). Biological components of sex differences in color preference. *Current Biology*, *17*(16), 623 – 625.
- Ιγγλέση, Χ. (1990). *Πρόσωπα γυναικών προσοπεία της συνείδησης: Συγκρότηση της γυναικείας ταυτότητας στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Jadva, V., Hines, M., & Golombok, S. (2010). Infants preferences for toys, colors, and shapes: Sex differences and similarities. *Archives of Sexual Behavior*, *39*, 1261 – 1273.
- Jong, J. T., Lee, Y. W., Hong, J. C., Hwang, M. Y., & Hao Y. W. (2009). Kindergartner's color preference and temperament in Embodied interactive video game. *Lecture Notes in Computer Science*, *5670/2009*, 473 – 478.
- Karniol, R. (2011). The color of children's gender stereotypes. *Sex Roles*, *65*, 119 – 132.
- Karniol, R., & Aida, A. (1997). Judging toy breakers: Gender stereotypes have devious effects on children. *Sex Roles*, *36*(3/4), 195 – 205.
- Katz, P. A. (1986). Modification of children's gender – stereotyped behavior: General issues and research considerations. *Sex Roles*, *14*(11/12), 591 – 602.
- Kilinc, N. (2011). Clothing color preferences of boys and girls aged between six and nine. *Social Behavior and Personality*, *39*(10), 1359 – 1366.
- Killen, M., Park, Y., Lee-Kim, J., & Shin, Y. (2005). Evaluations of children's gender stereotypic activities by Korean parents and nonparental adults residing in the United States. *Parenting: Science and Practice*, *5*(1), 57 – 89.
- Kim, K., & Lowry, D. T. (2005). Television commercials as a lagging social indicator: Gender roles stereotypes in Korean television advertising. *Sex Roles*, *53*(11/12), 901 – 910.
- Kite, M. E., Deax, K., & Haines, E. L. (2008). Gender stereotypes. In F. Denmark, M. & A. Paludi (Ed.), *Psychology of women: A handbook of issues and theories* (pp. 205 – 236). Greenwood Publishing Group: United States of America.

- Lamb, M. L., Bigler, R. S., Liben, L. S., & Green, V. A. (2009). Teaching children to confront peers' sexist remarks: Implication for theories of gender development and educational practice. *Sex Roles, 61*, 361 – 382.
- Levy, G. D. (1999). Gender - typed and non – gender - typed category awareness in Toddlers. *Sex Roles, 4* (11 / 12), 851 – 873.
- Liben, L. S., & Bigler, R. S. (1987). Reformulating children's gender schemata. *New Directions for Child Development, 58*, 89 – 105.
- Λεονταρή, Α. (1997). Κέντρο ελέγχου: διαφορές ως προς το φύλο σε εφήβους. Στο Β. Δεληγιάννη και Β. Ζιώγου (Επιμ.), *Φύλο και σχολική πράξη* (σελ. 553 – 566). Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Levy, G. D. (1999). Gender-typed and non-gender-typed category awareness in toddlers. *Sex Roles, 41* (11/12), 851 – 873.
- Lowe, K. (1998). Gendermaps. In N. Yelland (Ed.), *Gender in early childhood* (pp. 15 – 35). London: Routledge.
- Lueptow, L. B., Garovich – Szabo, L., & Lueptow, M. B. (2001). Social change and the persistence of sex – typing: 1974 – 1997. *Social Forces, 80*(1), 1 – 35.
- Major, B., Barr, L., Zubek, J., & Babey, S. H. (1999). Gender and self – esteem: A meta – analysis. In W. B. Swann, G. H. Langlois & L. A. Gilbert (Ed.), *Sexism and stereotypes in modern society: The gender science of Janet Taylor Spence* (pp. 223 – 254). Washington: American Psychological Association.
- Martin, C. L. (1999). A developmental perspective on gender effects and gender concepts. In W. B. Swann, G. H. Langlois & L. A. Gilbert (Ed.), *Sexism and stereotypes in modern society: The gender science of Janet Taylor Spence* (pp. 44 – 73). Washington: American Psychological Association.
- Martin, C. L., & Little, J. K. (1990). The relation of gender understanding to children's sex – typed preferences and gender stereotypes. *Child Development, 61*, 1427 – 1439.
- Martin, C. L., Wood, C. H., & Little, J. K. (1990). The development of gender stereotype components. *Child Development, 61*, 1891 – 1904.

- Master, A., Markman, E. M., & Dweck, C. S. (2012). Thinking in categories or along a continuum: Consequences for children's social judgements. *Child Development, 83*(4), 1145 – 1163.
- McCreary, R. D. (1994). The male role and avoiding femininity. *Sex Roles, 31*(9/10), 517 – 531.
- McGarty, C., Yzerbyt, V. Y., & Spears, R. (2002). Social, cultural and cognitive factors in stereotype formation. In C. Mc Garty, V. Y. Yzerbyt, & R. Spears (Ed.), *Stereotypes as explanations: the formation of meaningful beliefs about social groups* (pp. 1 – 15). United Kingdom: Cambridge University Press.
- Μπαμπλέκου, Ζ. (1995). Η ανάπτυξη της ικανότητας διάκρισης του φύλου και των στερεοτύπων προτιμήσεων στα παιδιά προσχολικής ηλικίας. Στο Β. Δεληγιάννη και Β. Ζιώγου (Επιμ.), *Φύλο και σχολική πράξη* (σελ. 512 – 534). Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Miller, C. F., Lurye, L. E., Zosuls, K. M., & Ruble, D. N. (2009). Accessibility of gender stereotype domains: Developmental and gender differences in children. *Sex Roles, 60*, 870 – 881.
- Morrow, V. (2006). Understanding gender differences in context: Implications for young children's everyday lives. *Children and Society, 20*, 92 – 114.
- Muehlenhard, C. L., & Peterson, Z. D. (2011). Distinguishing between sex and gender: History, Current conceptualizations, and implications. *Sex Roles, 64*, 791 – 803.
- Nathanson, A. I., Wilson, B. J., McGee, J., & Minu, S. (2002). Counteracting the effects of female stereotypes on television via active mediation. *Journal of Communication, 52*(4), 922 – 937.
- Nelson, A. (2000). The pink dragon is female: Halloween costumes and gender markers. *Psychology of Women Quarterly, 24*, 137 – 144.
- Owen - Blakemore, J. E. (2003). Children's beliefs about violating gender norms: Boys shouldn't look like girls, and girls shouldn't act like boys. *Sex Roles, 48*(9/10), 411 – 419.

- Pennell, G. E. (1994). Babes in toyland: Learning an ideology of gender. *Advances in Consumer Research*, 21, 359 - 364.
- Pichaud, F., Briscoe, A., & Desplan, C. (1999). Evolution of color vision. *Current Opinion in Neurobiology*, 9, 622 – 627.
- Picariello, M. L., Greenberg, D. N., & Pillemer, D. B. (1990). Children's sex - related stereotyping of colors. *Child Development*, 61, 1453 – 1460.
- Pomerleau, A., Bolduk, D., Malkuit, G., & Cossette, L. (1990). Pink or Blue: Enviromental gender stereotypes in the first two years of life. *Sex Roles*, 22(5/6), 359 – 367.
- Powell, G. N., Butterfield, D. A., & Parent, J. D. (2002). Gender and managerial stereotypes. Have the times changed? *Journal of Management*, 28(2), 177 – 193.
- Raag, T. & Rackliff, C. L. (1998). Preschoolers' Awareness of Social Expectations of Gender: Relationships to Toy Choices. *Sex Roles*, 38(9/10), 685 – 700.
- Rainey, A. B., & Rust, J. O. (1999). Reducing gender stereotyping in kindergartners. *Early Child Development and Care*, 150(1), 33-42.
- Read, M. A., Upington, D. (2009). Young children 's color preferences in the interior environment. *Early Childhood education Journal*, 36, 491 – 496.
- Ridgeway, C. L. (2011). *Framed by gender: How gender inequality persists in the modern world*. New York: Oxford University Press.
- Ruble, D. N., Taylor, L. J., Cyphers, L., Greulich, F. K., Lurye, L. E., & Shrout, P. E. (2007). The role of gender constancy in early gender development. *Child Development*, 7 (4), 1121 – 1136.
- Schneider, D. J. (2004). *The psychology of stereotyping*. New York: The Guilford Press.
- Serbin, L. A., Pulin – Dubois, D., Colburne, K. A., Sen, M. G., & Eichstedt, J. A. (2001). Gender stereotyping in infancy: Visual preferences for and knowledge

- of gender – stereotyped toys in the second year. *International Journal of Behavioral Development*, 25(1), 7 – 15.
- Servin, A., Bohlin, G., & Berlin, L. (1999). Sex differences in 1-, 3-, and 5- year olds toy – choice in a structured play - session. *Scandinavian Journal of Psychology*, 40, 43 – 48.
- Shakin, M., Shakin, D., & Sternglanz, S. H. (1985). Infant clothing: Sex labeling for strangers. *Sex Roles*, 12(9/10), 955 – 964.
- Signorella, M. L., Bigler, R. S., & Liben, L. S. (1993). Developmental differences in children’s gender schemata about others: A meta – analytic review. *Developmental Review*, 13, 147 – 183.
- Sinclair, S., Hardin, C. D., & Harvin, B. S. (2006). Self – stereotyping in the context of multiple social identities. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(4), 529 – 542.
- Smetana, J. G. (1986). Preschool Children’ conceptions of sex – role transgressions. *Child development*, 57, 862 – 871.
- Stern, M., & Hildebrandt – Karraker, K. (1989). Sex stereotyping of infants: A review of gender labeling studies. *Sex Roles*, 20(9/10), 501 – 522.
- Taylor, M. G. (1996). The development of children’s beliefs about social and biological aspects of gender differences. *Child Development*, 67, 1555 – 1571.
- Tuman, D. M. (1999). Gender style as form and content: An examination of gender stereotypes in the subject preference of children’s drawing. *National Art Education Association*, 4 (1), 40 – 60.
- Turjeon, S. M. (2008). Sex differences in children’s free drawings and their relationship to 2D : 4D ratio. *Personality and Individual Differences*, 45, 527 – 532.
- Vogel, D. L., Wester, S. R., Heesacker, M., & Madon, S. (2003). Confirming gender stereotypes: A social role perspective. *Sex Roles*, 48(11/12), 519 – 528.

- Yzerbyt, V., & Rocher, S. (2002). Subjective essentialism and the emergence of stereotypes. In C. Mc Garty, V. Y. Yzerbyt, & R. Spears (Ed.), *Stereotypes as explanations: the formation of meaningful beliefs about social groups* (pp. 38 – 66). United Kingdom: Cambridge University Press.
- Warrington, M., & Kiragu, S. (2012). “It makes more sense to educate a boy”: Girls ‘against the odds’ in Kajiado, Kenya. *International Journal of Educational Development*, 32, 301 – 309.
- Weinraub, M., Pritchard – Clemens, L., Sockloff, A., Ethridge, T., Gracely, E., & Mayers, B. (1984). The development of sex roles stereotypes in the third year: Relationships to gender labeling, gender identity, sex – typed toy preference, and family characteristics. *Child Development*, 55, 1493 – 1503.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

**Υλικά που χρησιμοποιήθηκαν για τη διεξαγωγή των
τριών πειραματικών έργων**

Α) Πρώτο πειραματικό έργο: Ροζ και μπλε ρούχα

Υλικά:

Εικόνα 1: Κάρτα κορίτσι

Εικόνα 2: Ροζ και μπλε ρούχα για το κορίτσι

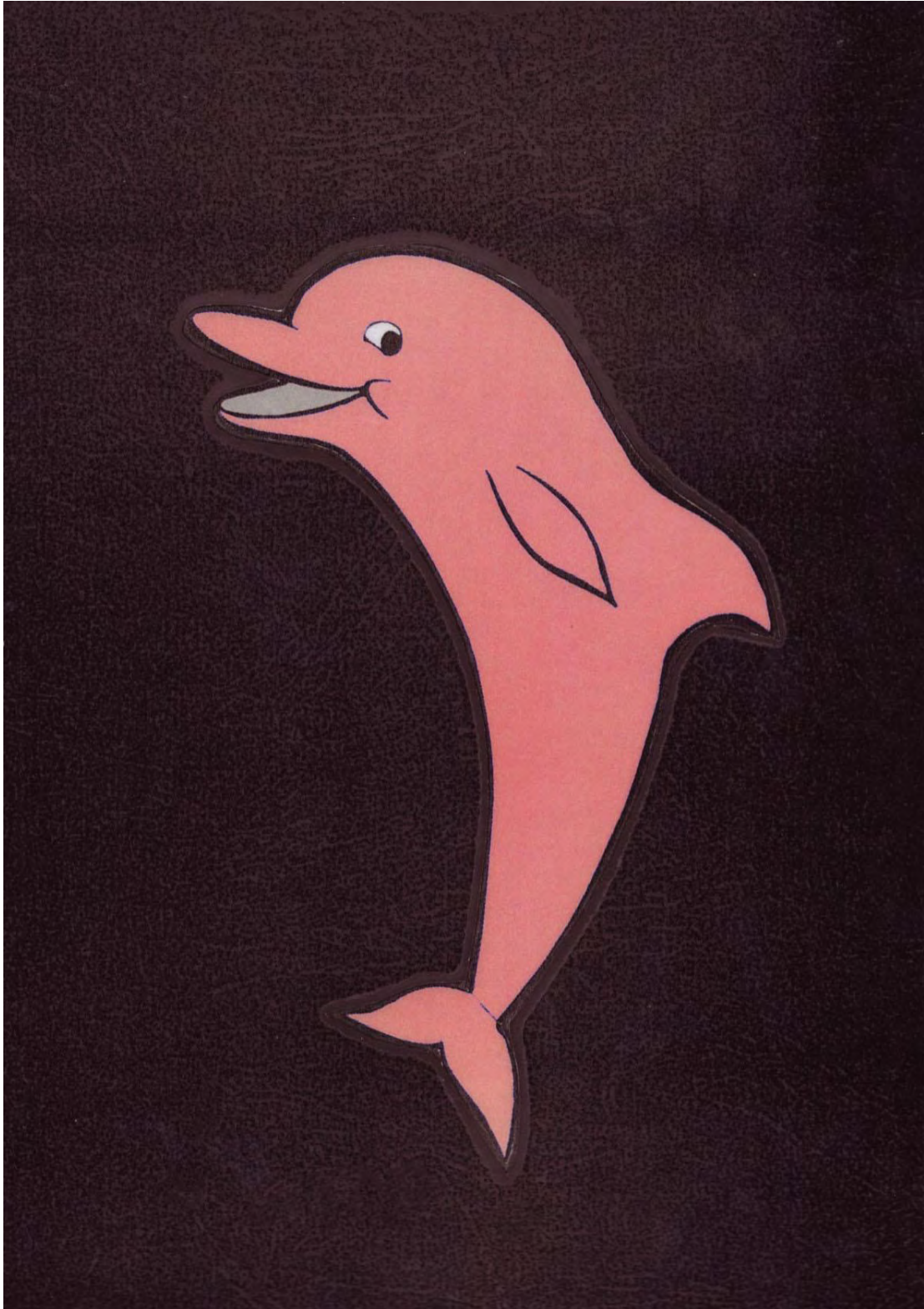

Εικόνα 3: Κάρτα αγόρι

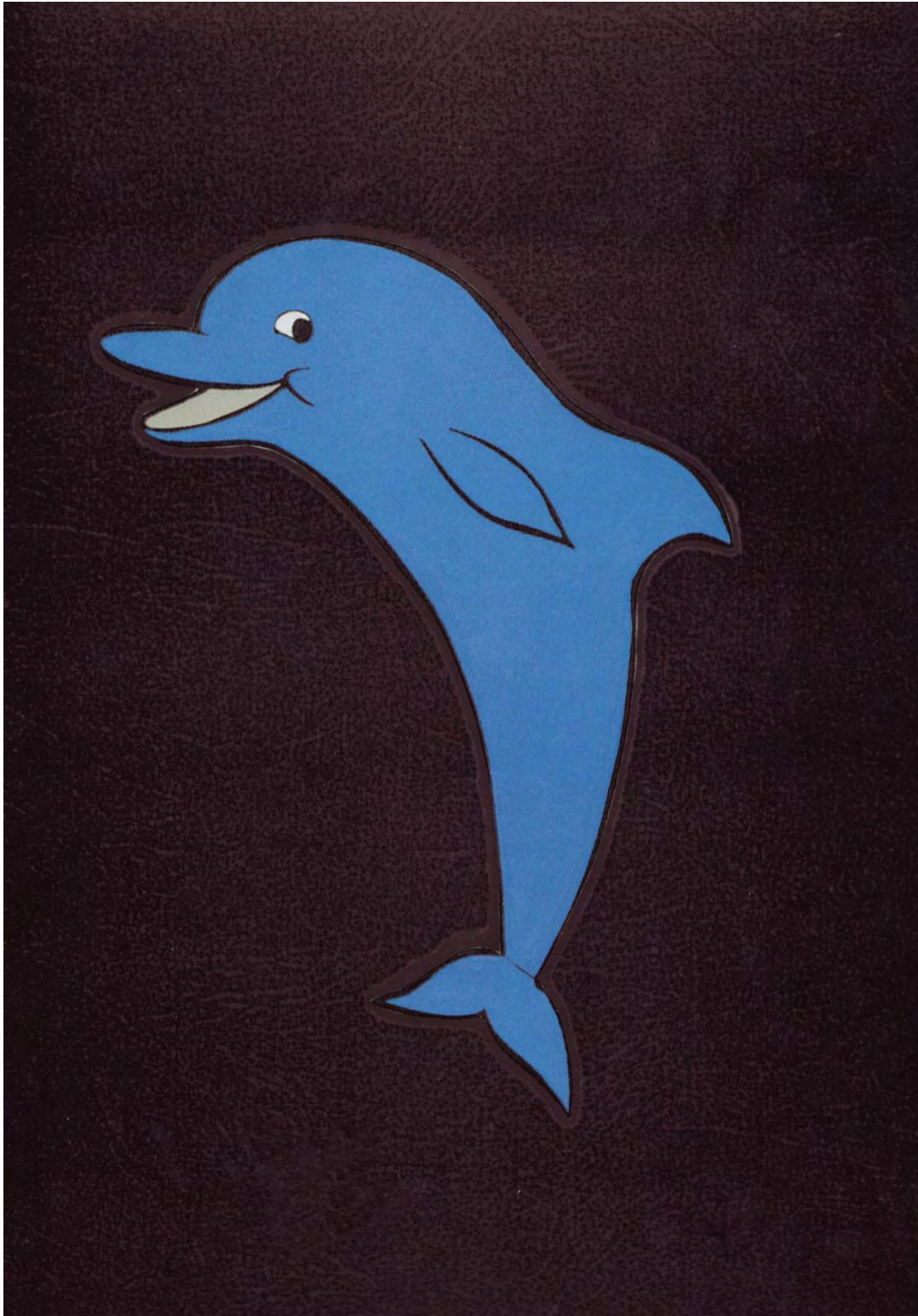

Εικόνα 4: Ροζ και μπλε ρούχα για το αγόρι

Β) Δεύτερο πειραματικό έργο: Ροζ και μπλε δελφίνια**Υλικά:****Εικόνα 5: Κάρτα ροζ δελφίνι**

Εικόνα 6: Κάρτα Μπλε δελφίνι

3) Τρίτο πειραματικό έργο: Ροζ και μπλε παιχνίδια για αγόρια και κορίτσια

Υλικά:

Εικόνα 7: Κάρτα κορίτσι

Εικόνα 8: Κάρτα αγόρι

Εικόνα 9: Κάρτες ροζ και μπλε παιχνίδια

